

Lestur er lýðheilsa

Könnun á viðhorfum starfsfólks bókasafna og sveitarfélaga til lestrarmenningar í sveitarfélögum landsins.

Efnisyfirlit

Inngangur

Samantekt

I. Leikskólar

1. Læsi sem grunnstoð menntunar í aðalnámskrá leikskóla
2. Bækur á leikskólum – notkun, útbreiðsla og nýting
3. Fjármunir til bókakaupa á leikskólum
4. Hvað er lesið á leikskólum?
5. Tilgangur bóklesturs ungra barna – innræting eða skemmtun
6. Hvernig má vekja áhuga ungra barna á lestri?
7. Bækur og bóklestur á leikskólum

II. Grunnskólar

1. Hlutverk skólabókasafna
2. Fjármunir til bókakaupa á skólabókasöfnum
3. Þarfir notenda á skólabókasöfnum
4. Gæðastundin á bókasafninu - dæmisaga af skólabókasafni
5. Námsbækur
6. Rithöfundaheimsóknir og lestrarhvatning
7. Staða skólabókasafna

III. Almenningsbókasöfn

1. Hlutverk almenningsbókasafna
2. Almenningsbókasöfn á breytingatímum
3. Þjónusta og aðstaða almenningsbókasafna
4. Starfsemi og lesendur

IV. Niðurstaða

Inngangur

Á vordögum 2026 lét Félag íslenskra bókaútgefanda kanna hvaða viðhorf starfsmenn sem koma að rekstri bókasafna og sjá um innkaup á bókum fyrir skóla í sveitarfélögum landsins hafa til málaflokksins. Tilgangurinn var að athuga hve miklum fjármunum sveitarfélögin verja til kaupa á bókum fyrir bókasöfn og skóla en einnig hvaða augum starfsmenn sveitarfélaganna líta stöðu íslenskrar lestrar- og bókmenningar. Ekki aðeins var spurt um töluleg gögn, heldur einnig hvernig starfsfólk, sem sinnir kennslu og innkaupum á bókum, lítur á stöðu bókmenningar í samtímanum. Auk starfsfólksins var einnig rætt við notendur bókasafnanna sem og fólk sem hvetur til lesturs í gegnum leshópa og bókaklúbba, heldur námskeið og stendur að bókmenntahátíðum. Einnig var rætt við nokkra fræðimenn sem stunda rannsóknir á lestrarmenningu og kennsluháttum innan leik- og grunnskóla og komu mjög mikilvægar upplýsingar fram í máli þeirra.

Meginspurning könnunarinnar var hvort starfsfólk bókasafna og skóla væri sátt við þá fjármuni sem söfnin eða skólarnir fá til bókakaupa og hvort þeir nægi til að söfnin og skólarnir þjóni hlutverki sínu. Í framhaldi af því var spurt hvort lesendur gætu gengið að því vísu að finna bækurnar sem þá langar til að lesa í söfnunum og hvað söfnin myndu bjóða upp á hefði starfsfólkið meira á milli handanna.

Könnunin byggir á viðtölum við um 70 starfsmenn bókasafna og skóla (sem með aðeins einni undantekningu eru konur) og „bókmenntaeldhuga“. Tölur um hve háum upphæðum er varið til kaupa á bókum fyrir bókasöfn og skóla liggja því miður ekki svo léttilega á lausu. Þar kemur fyrst og fremst til að innan sveitarfélaganna eru kaupin bókuð og lykluð með ýmsum hætti og því ekki alltaf auðvelt að átta sig á nákvæmum upphæðum. Upplýsingar um þær upphæðir sem fyrirséðar eru til reksturs safnanna eru eitt en hve stór hlutur þeirra rennur í raun til bókakaupa er síðan annað.

Íslendingar hafa litið á sig sem bókmenntaþjóð en samfélagið breytist hratt um þessar mundir. Tilfinning þjóðarinnar fyrir tungumálinu hefur tekið stakkaskiptum sem og hugmyndir hennar um eigin stöðu í umheiminum. Meiri og betri vitneskja um starfsemi bókasafna og lestrarmenningar um þessar mundir er því afar mikilvæg fyrir alla hagaðila.

Samantekt

A) Atriði sem einkum varða sveitarstjórnarfolk auk stjórnenda skóla og bókasafna:

1. **Leikskólar:** Lesið er fyrir börn á hverjum degi en bókakosturinn er misjafn, auk þess sem engin leið er að komast að því hvað miklu fé er í raun varið til bókakaupa í hverjum leikskóla. Skýrslan kallar eftir skýrari lestrarstefnu, reglulegri endurnýjun bóka og fjárveitingum sem eru þá sérstaklega ætlaðar bókakaupum. Bækur þurfa að vera aðgengilegar börnunum og gæta þarf þess að lesturinn sé ekki eingöngu háður einum starfsmanni. Leikskólabörn þroskast hratt og stígandi er því mikilvægur í þyngd og lengd lesefnis. Mikill skortur er á námsbókum fyrir þetta skólastig, bæði til kennslu í helstu grunnfögum en einnig til íslenskukennslu fyrir börn með annað móðurmál. Varað er við því að lestur almennra barnabóka sé fyrst og fremst nýttur sem kennslutæki á kostnað þeirrar skemmtunar sem mikilvægt er að börn tengi við lestur barnabóka.

2. **Grunnskólabókasöfn:** Oft er mjög óljóst hve miklu fé má verja til bókakaupa. Skólasafnsvörðum er ætlað að stilla kaupum í hóf og fylgja eigin samvisku. Skýrari fjárheimildir og aukið fé til að endurnýja safnkost myndu gera söfnunum betur kleift að mæta fjölbreyttum áhugamálum nemenda. Ýta þarf undir áhuga barna á lestri með markvissum hætti, t.d. með höfundakynningum, notalegum upplestrarstundum og bókaklúbbum. Umfram allt þarf að verja veglegum upphæðum til uppbyggingu safna sem eyðilagst hafa vegna myglu en líka til viðhalds og uppbyggingu á safnkosti og húsakynnum skólasafna sem áratugum saman hafa mörg búið við niðurskurð eða stíft aðhald samhliða gjörbreyttri samsetningu, lestrar- og neyslumenningu nemenda. Skýrslan áréttar að skólar verði að tryggja aðgang að bókum svo heimilisaðstæður ráði þar ekki úrslitum.
3. **Almenningsbókasöfn:** Í breyttu samfélagi verða söfnin æ mikilvægari. Þar kemur fólk saman til að njóta bóka, spila borðspil og æfa sig í tungumálum svo eitthvað sé nefnt. Bókinni er þó alltaf gert hæst undir höfði á söfnunum. Varla er til sá staður þar sem hægt er að fá jafn mikið fyrir jafn lítið. Margbrotið hlutverk safnanna kallar á hentugt húsnaði, starfsfólk og fjármuni til bókakaupa og viðburða. Þá gætu söfnin boðið upp á fjölbreyttari bókakost og þjónað börnum og ungmennum betur. Eins og staðan er núna er lítið svigrúm til tilrauna í innkaupum en styrkur bókasafna felst auðvitað í að ná að hæfni þeirra til að höfða til sem flestra lesenda.

B) Atriði sem einkum snúa að útgefendum:

1. **Leikskólar:** Viðmælendur óska eftir fleiri vönduðum og vel skrifuðum sögum fyrir ung börn, ásamt góðum þýðingum. Þá þarf að efla námsbókaútgáfu fyrir leikskólastigið sem og vandaða fræðibókaútgáfu.
2. **Grunnskólabókasöfn:** Bókaverðirnir kalla eftir fleiri íslenskum bókum fyrir 10–16 ára og þá um fjölbreyttara efni en nú bjóðast. Einnig er nefndur skortur á auðlesnara efni og að þýða verði fleiri vinsælar erlendar bækur og ganga þá hraðar í verkið en nú tíðkast.
3. **Almenningsbókasöfn:** Söfnin vilja geta boðið fjölbreyttara úrval, þar á meðal bækur eftir nýja höfunda og efni á fleiri tungumálum. Viðmælendur kalla jafnframt eftir betra aðgengi safna að íslenskum rafbókum og hljóðbókum.

Um gögnin: Skýrslan sem unnin var á tímabilinu maí-september 2026, byggir einkum á viðtölum við starfsmenn almenningsbókasafna, grunnskóla og leikskóla en einnig fræðimenn á sviði lestrarfræða og bókmennta, samtals um 70 viðmælendur.

I. Leikskólar

1. Læsi sem grunnstoð menntunar í aðalnámskrá leikskóla

Í aðalnámskrá leikskóla, sem síðast var endurskoðuð árið 2023, er kveðið á um að læsi sé einn af sex grunnþáttum menntunar. Líkt og í námskrám annarra skólastiga er læsi í leikskólum ekki skilgreint í merkingunni bóklæsi, heldur sem færni til að skilja táknkerfi, samhengi og umhverfi og geta á grundvelli þess skilnings átt í samskiptum við aðra og miðlað skoðunum sínum og vitneskju með öðrum. Eins og segir í aðalnámskrá dregur þessi víði

skilningur á læsi hins vegar á engan hátt úr mikilvægi hefðbundinnar lestrarþekkingar og ritunar, en „athyglin beinist nú jafnframt að allri þeirri tækni sem nemendur geta notað í samskiptum, námi og merkingarsköpun“. Námskráin leggur því ekki áherslu á bóklestur sem slíkan innan leikskóla, en undirstrikar mikilvægi læsis sem grunnstoðar menntunar barna.

2. Bækur á leikskólum – notkun, útbreiðsla og nýting

Bækur eru til á öllum leikskólum landsins og það er lesið fyrir börnin í þeim öllum. Starfsmenn leikskólanna eru almennt á því að lestrarstundir leikskólanna séu ómissandi þáttur í þroska yngstu kynslóðarinnar. Það skiptir heldur engu hvar á landinu borið er niður, alls staðar kveðst starfsfólkið lesa með börnunum á hverjum degi og jafnvel oft á dag. Bóklestur í leikskólunum hefur einnig ýmis hlutverk í starfinu: hann skemmtir börnunum, róar þau og eykur orðaforða.

Rannveig Oddsdóttir, dósent við Háskólann á Akureyri, leiðir nú metnaðarfulla rannsókn á notkun barnabóka í leikskólastarfi. Reiknað er með að niðurstöður hennar liggi fyrir veturinn 2026-2027 og þá verði sagt frá henni opinberlega. Á rannsóknartímanum hafa 22 leikskólar verið heimsóttir og rætt verið við leikskólastjóra og deildarstjóra. Bókasöfn skólanna hafa verið skoðuð sem og aðgengi barnanna að bókum inni á deildunum. Í eina viku var lestur skráður í skólunum og þar kemur fram hvað var lesið og fyrir hve mörg börn og hvort unnið var á einhvern hátt með lesturinn, svo sem rætt um sögurnar, orð útskýrð og kennd eða farið í einhverja frekari vinnu út frá bókunum svo sem með því að teikna eða skapa önnur listaverk tengd þeim.

Gögnin eru komin í hús en eftir er að vinna úr þeim. Að sögn Rannveigar eru meginlínurnar í lestrarmálum í leikskólum þó skýrar: „Það eru til bækur í öllum leikskólum en mismikið og bókakosturinn er misgóður,“ segir hún. „Þess ber þó að geta að leikskólarnir sem voru heimsóttir stóðu á misjafnlega gömlum merg. Sumir þeirra eru aðeins fáeinna ára gamlir en aðrir hafa starfað í um hálfa öld. Þess vegna var bæði að finna glænýjar bækur sem og afar gamlar á leikskólunum. Sums staðar var bókakosturinn orðinn ákaflega lúinn og greinilegt að fjármunir til bókakaupa voru takmarkaðir.“

Rannveig segir að flestir leikskólanna gæti þess að til séu bækur á hverri deild sem krakkarnir geti seilst í og skoðað sjálf hvenær sem er. En varla eru slitnar og gamlar bækur aðlaðandi fyrir krakkana sem flestir eru sammála um að ættu að heillast að bókum? Rannveig segir að kennararnir hafi vissulega haft orð á því að slitnar bækur geti tæpast fangað athygli krakkanna og þeir vilji alveg hafa stærri bókasöfn en leikskólarnir hafi bara alltaf verið reknir fyrir lítið fé. Því sé algengt að sumir leikskólakennarar komi með bækur að heiman eða skólarnir fái notaðar bækur að gjöf. Í könnuninni kom líka fram að farið er með börnin á almenningsbókasöfnin þar sem þau fá að velja sér sjálf bækur sem síðan eru teknar með í leikskólann. „Það er auðvitað mjög gott en á það að vera hlutverk, til dæmis Amtsbókasafnsins, að sjá öllum leikskólum Akureyrar fyrir bókum?“ spyr Rannveig.

Leikskólarnir, sem sagt er frá í könnun Rannveigar, eru úti um allt land og þannig gefur rannsóknin góða mynd af starfseminni. Til að mynda segir hún ekki áberandi mun á lestrarmenningu eftir sveitarfélögum.

3. Fjármunir til bókakaupa á leikskólum

Rannveig segir að ekkert samræmi sé á milli barnafjölda í leikskólum og fjármuna til bókakaupa. Taka megi dæmi af leikskóla með 16 börnum sem hafi 110.000 krónur til bókakaupa hvert ár. Þar séu 50.000 krónur til ráðstöfunar af hendi rekstraraðilans en síðan bætist við að fyrirtæki í sveitarfélaginu gefi leikskólanum 60.000 krónur í því skyni að kaupa bækur. Leikskóli með 71 barni í öðru sveitarfélagi sé hins vegar ekki svo vel staddur. Þar sé upphæðin sem verja má til bókakaupa árlega aðeins 30.000 krónur.

Annað dæmi nefnir Rannveig úr sveitarfélagi þar sem tveir leikskólar voru heimsóttir. „Í öðrum skólanum voru 70 börn og þar var 50.000-100.000 krónum varið til bókakaupa en í hinum skólanum, þar sem voru 32 börn, var 150.000-200.000 krónum, varið til þess sama en þar var líka flottasta bókasafnið sem við rákumst á. Mig grunar samt að leikskólastjórnarnir horfi misjöfnum augum á þessar tölur auk þess sem misjafnt er hvort úthlutunin sé sérstaklega eyrnamerkt bókakaupum eða hvort upphæðin sé tekin af öðrum liðum. Þar sem fjárveitingin er skorin við nögl er samt greinilegt að leikstjórstjórar gera sitt besta til að halda við bókakostinum. Endalaust er gert við sumar bókanna og loks eru þær klipptar niður og þeim breytt í „loðtöflusögur“, segir Rannveig en þá eru myndirnar settar upp á töflu um leið og sagan er sögð.

Það er raunar ekki heiglum hent að komast að því hvaða upphæð hver leikskóli ver til bókakaupa. Bókakaup á fjárhagsáætlunum sveitarfélaga virðast jafnvel helst vera áminning um að nauðsyn sé á slíku. Fjármunir eru iðulega fluttir á milli lykla í bókhaldinu svo hægt sé að bregðast við raunaðstæðum innan skólanna.

Þetta kom berlega fram í máli leikskólastjóra í Garðabæ. „Þetta snýst bara um hvað við látum féð í. Stundum þarf að kaupa leikföng en stundum bækur. Ég stjórna hvað fer á hvern lykil. Ef ég er alltaf með sama starfsfólkið þarf ég til dæmis ekki að kaupa vinnufatnað og ef ekki er verið að fara á námskeið eða ráðstefnu get ég líka varið fénu sem ég hef til ráðstöfunar í annað. Það væri gott ef til væri meira fé eyrnamerkt bókakaupum og kennurunum hér þykir eflaust ekki nógu fé varið til bóka – ef þeir yrðu spurðir,“ segir leikskólastjórinn.

Aðstoðarleikskólastjóri í Árborg segir að lengi vel hafi skólinn aðeins fengið 20.000 kr. á ári til bókakaupa en nú nemi upphæð bókaýkilsins 70.000 kr. „Við ígrundum vel hvað við kaupum og nýtum okkur til dæmis markað Félags íslenskra bókaútgefenda auk þess sem við fylgjumst vel með jólabókaflóðinu og kaupum þá nýútkomnar bækur. Okkur er þröngt sniðinn stakkurinn. Fjárhagsstaða sveitarfélagsins Árborgar var lengi þröng og því hefur ríkt hér aðhaldsstefna. Hins vegar eru bjartari tímar framundan. Þó verður alltaf að velja og hafna og forgangsraða. Þegar börnin segja skilið við leikskólann fáum við stundum bókagjafir frá þeim. Síðan á foreldrafélagið til að gefa okkur bækur.“

Síðan eru til skólar þar sem ekki er gert ráð fyrir neinum bókakaupum. „Í upphafi Hjallastefnunnar var ekki lagt upp með nein bókasöfn. Reksturinn var sjálfstæður og fara varð vel með peningana,“ segir Bóas Hallgrímsson, framkvæmdastjóri Hjallastefnunnar. „Það er dýrt að koma upp bókasafni og ráða bókasafnsfræðing.“ Bækur hafi alltaf verið til í Hjallastefnuskólunum þótt þær væru ekki endilega mjög sýnilegar. Lögð var áhersla á að kennararnir lærðu sögur og flyttu þær munnlega fyrir hin börnin en nú þegar baráttan við skjáinn hefur harðnað hefur mikilvægi bóka í skólastarfi Hjallastefnunnar aukist. „Við förum því á almenningsbókasöfnin og fáum bækur þar,“ segir Bóas.

Leikskólastjóri í einum Hjallastefnuskólanum staðfestir þetta. Það séu aldrei keyptar bækur, ekki einu sinni á bókamarkaði Félags íslenskra bókaútgefenda. „Það eru aldrei til peningar fyrir bókakaupum í leikskólunum. Stundum fáum við bækur gefins og þá þiggjum við þær. Ég man ekki hvenær við keyptum síðast bækur. Við notum fyrst og fremst bókasöfnin.“

Leikskóli á Akranesi varði 72.098 krónum til bókakaupa árið 2022 samkvæmt opinberum gögnum en aðeins 2.500 krónum árið 2023. Ári síðar, 2024, var 56.376 krónum síðan varið til bóka-, tímarita- og blaðakaupa í sama skóla. Skýring er á þessum mun: „Árið 2022 vorum við að átta okkur á hvað vantaði inn í bókasafnið okkar og misstum okkur duglega á bókamarkaði Félags íslenskra bókaútgefenda. Leikskólastjórinn vill að leikskólinn eigi bækur og finnst aldrei nóg vera til. Það er auðvitað mjög leiðinlegt að þurfa alltaf að velta hverri krónu fyrir sér en vanti fé til bókakaupa er það bara klipið af öðru. Sem dæmi má nefna útgjaldaliðinn „viðhald innanstokksmuna“.“

Leikskólastjóri í Vestmannaeyjum segir að ívið hærri upphæð sé varið til bókakaupa í Eyjum árlega. „Ætli við höfum ekki varið um það bil 80.000 krónum í bókakaup í fyrra sem og í ár. Við vöndum mjög valið og höfum nýtt okkur bókamarkaðina á Fiskislóðinni og Bókamarkað Félags íslenskra bókaútgefenda.“

Aðstoðarleikskólastjórinn í leikskóla einum í Mosfellsbæ kys að láta ekki upp hversu mikið fé leikskólinn ver árlega til bókakaupa. Hann segir að upphæðin sem sé á fjárhagsáætlun myndi duga ef bókakosturinn skólans væri nú þegar góður. „Við þurfum að bæta hann. Þótt upphæðin sé í raun ágæt ætla ég að biðja um hækkun á næsta ári þegar gerð verður fjárhagsáætlun,“ segir hann.

Síðan má finna dæmi um leikskóla þar sem talsvert hærri upphæðir eru nefndar en hér að ofan. Leikskóli á höfuðborgarsvæðinu ver 400.000-500.000 krónum á ári til að kaupa nýjar bækur fyrir allar deildirnar. Þá eru ekki aðeins keyptar nýútkomnar bækur, heldur eru þær bækur líka endurnýjaðar sem eru slitnar eða velktar af notkun. Starfsmennirnir, sem við var rætt, segjast aldrei stoppaðir af í bókakaupum og þar er sami háttur hafður á og annars staðar, peningar eru frekar færðir til í bókhaldinu svo hægt sé að kaupa bækur.

En það eru ekki heldur allir á að gömlu bækurnar sem borist hafa leikskólanum sem gjafir eða eru orðnar lúnar og velktar séu af hinu góða. Í Hjallastefnuleikskólanum er lögð áhersla á að bækurnar þjóni markmiðum starfsins. „Við veltum því fyrir okkur hvernig bókin tengist lykilhæfni í námskrá. Þær eru ekki uppfyllingarleikefni. Fyrir tveimur árum tókum við til í bókasafni leikskólans og fórum út með sex ruslapoka með ónýtum bókum. Þær lágu hér úti um allt og engin virðing hafði verið borin fyrir þeim.“

Niðurstaðan er því að enginn efast um þörfina á að leikskólarnir eigi bókakost eða að börnin hafi bækur við hönd. En fæstir nefna að mögulegt sé að kaupa allar þær bækur sem þörf er á. Til að geta keypt meira og til að geta haldið við eldri bókakosti þurfi leikskólastjórnendur að beita hugkvæmni og færa til fjármuni innan rekstrarins eða treysta á gjafir frá fyrirtækjum og einstaklingum. Rannveig Oddsdóttir bendir á að mjög mikilvægt sé að skólarnir geti endurnýjað bókakost sinn, það sé ekki aðeins þörf á nýjum bókum. Ljóst er að í mörgum leikskólum eru þó ekki nægilegir fjármunir fyrir hendi til að geta bæði endurnýjað eldri bækur og keypt nýjar.

Athyglisverðasta atriðið sem kom fram í viðtölunum, og sem einnig var undirstrikað af Rannveigu Oddsdóttur, var að **engin heildstæð stefna er fyrir hendi varðandi bókakaup og bóklestur í leikskólum sem nær yfir landið allt. Bókakaup og þar með notkun bóka í**

skólastarfi leikskóla byggjast að miklu leyti á áhuga og sannfæringu starfsfólks og stjórnenda skólanna.

4. Hvað er lesið á leikskólum?

Þegar starfsfólk leikskólanna eru spurt að því hvaða bækur verði að vera til á leikskólunum eru svörin svipuð: Þjóðsögur, ævintýri, skrímslabækur Áslaugar Jónsdóttur, Kalle Güettler og Rakelar Helmsdal, Einar Áskell hennar Gunillu Bergström og *Greppikló* eftir Juliu Donaldson og Axel Scheffler. En síðan eru líka bækur nefndar sem ekki eru allir sammála um: Í leikskóla á Seltjarnarnesi voru tekin andköf yfir sömu bók og látin var hverfa í leikskóla í Garðabæ þar sem hún þótti „stórfurðuleg og með skríttinn boðskap“.

Hvers kyns söfn með ævintýrum og bækur um dýr, svo sem íslensku húsdýrin, eru nauðsynleg í einum leikskólanna í Árborg. „Síðan viljum við eiga bækur um fjölbreytileikann,“ segir aðstoðarleikskólastjórinn. „Í sveitarfélaginu er haldin hinsveginvika einu sinni á ári og þá eru þessar bækur teknar fram. Síðan viljum við auðvitað eiga bækur um álfa og tröll.“ Leikskólanum berist einnig bókagjafir frá foreldrum en ekki henti þær bækur alltaf. Það sé vegna þess að í mörgum þessum bókum sé hratt farið yfir sögu og þær séu flauturslega þýddar.

Á meðal þeirra bóka sem eru hvað vinsælastar í leikskóla í Mosfellsbæ eru fyrrnefndar bækur um Greppikló. „Við þurfum að fara að endurnýja þær,“ tekur aðstoðarleikstjórinn fram. „Síðan höfum við notað mikið *Orð eru ævintýri* og *Lubbi finnur málbein*. Báðar miða að því að auka orðaforða barna. Við erum líka svo heppin að hér starfa tveir deildarstjórar sem nýlokið hafa meistaranámi í kennslufræðum frá Háskólanum á Akureyri. Þær settu upp heimasíðu um Lubba sem heitir www.lubbi.is.“ Nú er verið að útbúa sérstakt herbergi í leikskólanum fyrir bókasafnið. Þar verður lögð áhersla á að notalegt verði að tylla sér og sökkva sér niður í bók.

Í leikskóla í Garðabæ er nefnt að betra sé að vanda valið á bókum. Þegar farið sé á bókamarkað Félags íslenskra bókaútgefenda sé keypt mikið af bókum sem kosta á bilinu 200-500 krónur en þær séu hins vegar oft ekki nógu vandaðar. „Maður stendur sig að því að breyta textanum um leið og maður les. Okkur vantar fleiri góðar vel skrifaðar klassískar bækur og þá nokkur eintök af þeim, bækur eins og *Blómin á þakinu* eftir Ingibjörgu Sigurðardóttur og Brian Pilkington. Við erum nýbúin að taka til í bókaskápnunum hér og létum þá eitt og annað fara. Það er nóg til af góðum bókum og börnin vilja endalaust hlusta á sömu bókina.“

Efning orðaforða er stór þáttur í starfi leikskóla á höfuðborgarsvæðinu. „**Besta málörvunin sem býðst er að lesa bækur fyrir börnin,“ segja aðstoðarskólastjórnir. „Það er nauðsynlegt að taka sér góðan tíma í lesturinn, sér í lagi með yngstu börnunum og byrja á einfaldri sögu. Þá er gott að grípa í þjóðsögurnar og ævintýrin.**“

Skemmtilegast þykir aðstoðarskólastjórunum að heyra börnin síðan nota orðalagið úr bókunum, til dæmis orðatiltækið „að reka lestina“. Annar starfsmannanna rifjar líka upp þegar strákur í leikskólanum hafi einn fagran vetrardag komið mömmu sinni á óvart með því að segja að nú væri „fannarfeldur yfir öllu“, orðalag sem hann hafði úr barnabók sem lesin hafði verið fyrir börnin.

Á leikskólanum eru svokallaðir Sögukassar í boði. Í hverjum kassa liggur ein bók en líka munir sem tengjast sögunni, svo sem steinn eða dúkka. Þá eru hlutirnir teknir upp, þeir handfjatlaðir og ræddir á meðan sagan er lesin.

Nýju starfsfólki er ráðlagt að lesa bækur sem því finnst skemmtilegar. „Það er erfitt að kveikja áhuga á því sem maður hefur ekki áhuga á sjálfur. Stundum verðum við varar við vélþýðingar á bókum sem krakkarnir sækja í en þá flettum við þeim bara með þeim, skoðum myndirnar og umorðum söguna. Krökkum finnst oft gott að lesa um krakka sem eru óþekkir eins og Lotta í bókum Astridar Lindgren. Þau geta samsamað sig þeim.“

Helga Birgisdóttir, lektor í íslensku á Menntavísindasviði Háskóla Íslands, skrifaði nýverið grein ásamt tveimur öðrum fræðimönnum, norskum og sænskum, um notkun bóka í leikskólastarfi. Hún telur að hver leikskóli þurfi að ráða yfir fjölbreyttum og góðu bókakosti, en ekki síður þurfi að skerpa á hve mikilvægar bækur séu í leikskólastarfi: „**Í fullkomnun heimi væri það hluti af starfskyldum starfsfólks að annast bókakost leikskólans. Þess yrði gætt að börn hefðu aðgengi að bókunum. Þær væru í augnhæð við þau, til inni á hverri deild og væri reglulega skipt út. Síðan fengi hver leikskóli ákveðna upphæð árlega til bókakaupa. Lítið er vitað hvaða bækur eru til inni á leikskólum og allur gangur á hvernig búið er að bókakosti leikskóla. Í myglufaraldrinum sem gengið hefur yfir landið var heilu gámunum hent af bókum. Uppbyggingin fer síðan oftast en ekki fram með bókagjöfum en þá hafa starfsmenn ekkert val um hvaða bækur er að ræða, frekar en þegar foreldrafélög og einstaka foreldrar gefa bækur.**“

Rannveig Oddsdóttir, dósent við Háskólann á Akureyri, segir að í rannsókn hennar hafi verið athugað hvað ráði vali á bókum sem keyptar eru inn á leikskólana. „**Þá voru oftast nefndar bækur sem kenna eitthvað ákveðið og afmarkandi, til dæmis um tilfinningar, liti eða fjölbreytileikann. Sjaldnar er minnst á gildi þess að bækurnar séu skemmtilegar.**“ Þessi spenna milli notagildis eða kennslu og skemmtunar er viðfangsefni sem oft var minnst í könnuninni og vert er að skoða nánar.

5. Tilgangur bóklesturs ungra barna – innræting eða skemmtun

Leikskólakennari nokkur, sem útskrifaðist árið 1977, segir að það hafi alltaf verið tilgangur með bóklestri í leikskólum en bætir við: „Allt á að hafa tilgang en tilgangur þarf ekki endilega að merkja innrætingu. Tilgangurinn getur líka orðið mjög óvæntur því börn eru virkir meðtakendur og miklir hugsuðir. Bókin getur speglað veruleika sem þau þekkja og þannig fær sagan nýja og óvænta vinkla. Það er hins vegar mikið um að fólk reyni að innræta börnum eitthvað. Ég hef rekist á lífsleiknibækur þar sem fólk fer að rífast en sættist í lokin á farsælan hátt. Lesendur fá ekki tækifæri til að taka þátt í að leysa málið. Það er synd því börnin hafa oft skýra sýn á hvernig fara má að því. Þegar lesið er í leikskólum er alltaf verið að sá fræjum sem börnin vinna síðan úr í sinni óljósu framtíð.“

Leikskólakennarinn minnir á að samkvæmt námskrá eigi að undirbúa börnin fyrir þátttöku í lýðræðissamfélagi. „Þau eiga að verða virkir og mætir borgarar.“

Viðmælandinn kveðst hafa rekist á áhugaverðar bækur frá sænsku útgáfunni Oliká sem hann langar að þýða svo hægt verði að lesa þær í leikskólum landsins. „Við eigum ekki bara að þiggja mola af borðum annarra, heldur hafa frumkvæði að því að gefnar séu út bækur sem henta leikskólaaldri. Myndmálið í bókum Oliká sýnir alls konar fólk með mismunandi nöfn. Samt er bókin ekki um að þessi börn séu „erlend“ eða langt að komin.“

Hann segir efnivið bókanna vera „opinn“, eins og oft sé sagt að leikefni leikskólanna eigi að vera. Þau eigi að veita börnunum færi á sköpun frekar en krefjast einnar lausnar. „Þannig eru bækurnar frekar heimspekilegar en innrætandi.“

Bækur eru einnig oft notaðar á leikskólum til að styðja við verkefni sem leikskólarnir taka þátt í. Sem dæmi má nefna að síðastliðin fjögur ár hefur leikskóli í Vestmannaeyjum tekið þátt í þróunarverkefninu „Snemmtæk íhlutun – mál og læsi“ sem Ásthildur Bjarnadóttir talmeinafræðingur hratt af stað. Til að finna bækur sem henta fara börnin á almenningabókasafn Vestmannaeyja. Leikskólinn innleiðir nú Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna og velur því bækur sem tengjast honum. Á leikskólanum vinnur líka annar hópur verkefni um fugla og finnur þá bækur um þá á safninu. Þarna er lögð er mikil áhersla á lestur og því gjarnan sest niður tvisvar á dag með börnunum til að fletta bókum og skoða þær. **Þau eldri eru síðan farin að hlusta á framhaldssögur.**

Þessi samþætting bóka við kennslu er þó ekki eingöngu jákvæð. **Rannveig Oddsdóttir dósent við Háskólann á Akureyri, telur að samverustundir á leikskólunum snúist stundum um of um málhljóð og stafainnlögn á kostnað skemmtilegra sagna. „Það er mun vænlegra að börn kynnist alls kyns skemmtilegum sögum víðs vegar að úr heiminum í stað þess að bækur verði aðeins tæki til að læra eitthvað afmarkað.** Leikskólafólk vill gjarnan meira úrval af vönduðum barnabókum. Því finnst óþarflega mikið gefið út af „rusli“. Það mætti þýða fleiri bækur frá hinum Norðurlöndunum þar sem svipuð menning er við lýði og hjá okkur. Að minnsta kosti ætti að vanda sig meira þegar valdar eru bækur til þýðinga fyrir íslenskan markað og styðja betur við góða íslenska höfunda.“

Rannveig er ekki ein þeirrar skoðunar því Guðrún Steinþórsdóttir, bókmenntafræðingur og aðjúntk við Menntavísindasvið Háskóla Íslands, er sama sinnis. „Við þyrftum að hafa fólk í fullri vinnu við að skrifa fyrir börn en Launasjóður íslenskra listamanna virðist ekki nægja til standa undir því mikilvæga verkefni. Það væri líka óskandi að hægt væri að setja meiri peninga í þýðingar barnabóka.“

Guðrún kannast auðvitað við að bókmenntir séu notaðar á mismunandi máta í skólastarfi og minnst bæði á samræðulestur og orðaspjall sem eru aðferðir sem ætlað er að efla orðaforða barna. Samkvæmt henni geta slíkar aðferðir einnig verið hluti af læsiseflandi skólastarfi en „þá er til dæmis valin bók lesin fyrir börn, kannski *Tjörnin* eftir Rán Flygenring, og unnið með hana út frá annaðhvort orðaspjalli eða samræðulestri. Í kjölfarið er haldið áfram að vinna með söguna í þemavinnu til dæmis með því að teikna myndir upp úr sögunni, syngja lög sem geta tengst sögunni eða jafnvel farið í vettvangsferð niður á Tjörn, en í öllum tilvikum er verið að vinna með svipaðan orðaforða og er notaður í bókinni, svo börnin geri hann frekar að sínum.“

Guðrún segir að þótt vissulega sé gott að nota bækur til kennslu megi afþreyingargildi þeirra ekki gleymast.

Þetta hangir saman við svör leikskólastjóra í einum Hjallastefnuleikskólanna þar sem mikið er lesið. „Og líklega meira en almennt gerist,“ fullyrðir leikskólastjórinn. „Bækurnar eru þó ekki hafðar frammi nema verið sé að lesa þær. Bækurnar eru ekki leikföng og við viljum kenna börnunum að bera virðingu fyrir þeim.“ Orðalagið „að lesa með ásetningi“ hefur skotið rótum í Hjallastefnunni og nær yfir þetta starf, að lesa meðvitað.

Leikskólastjórinn segir fjölbreytt úrval bóka til í leikskólanum. „Við lesum þær alltaf með ásetningi, það er að segja, þær er lesnar ef þær tengjast námsefninu og fjalla þá til dæmis

um frumkvæði, kjark eða vináttu. Ákveðið yfirhugtak er yfir hverri viku og þá er unnið með efni sem tengist því. Hér er talað um að lesa *með* börnunum en ekki *fyrir* þau.“

Í Hjallastefnuleikskólunum er oft lesið fyrir eitt barn í einu. Þá verða myndabækurnar frá Unga ástin mín oft fyrir valinu og þá er sama bókin gjarnan lesin einu sinni á dag í heila viku. Leikskólastjóranum finnst bækurnar veita góða málörvun. Síðan er önnur bók valin fyrir eilítið eldri börn, eins og til dæmis *Geiturnar þrjár*, sem lesin er þá í einn mánuð. „Síðan semja þau sjálf framhaldið og jafnvel leikrit.“

Í fyrra lásu elstu börnin í umræddum leikskóla *Bláa hnöttinn* eftir Andra Snæ Magnason einmitt þegar kosið var til Alþingis. Börnin horfðu á upptöku af leikritinu en áður var haldin lýðræðisleg kosning um veitingarnar sem yrðu í boði yfir sýningunni. Föndraður var kjörklefi svo hún yrði leynileg. Ísinn bar sigur úr býtum! „Svona vinna börnin með bækurnar sem lesnar eru með þeim. Allt er gert með ásetningi.“

Þrátt fyrir þetta segir leikskólastjórinn bækur, sem ekki henta kynjasýn leikskólans, lesnar fyrir börnin. „**Við ræðum bara allt sem birtist í bókunum, til dæmis prinsessurnar og ofurhetjurnar. Það er bannað að banna bækur.**“

Þess er vel gætt að velja þyngri bækur eftir því sem börnin eldast. Þá er mikill kostur að vinna í litlum hópi því hver kennari þekki sinn hóp svo vel að auðvelt er að finna bók eftir getu hans og áhuga.

En það eru líka til bækur sem kenna alls ekki neitt sérstakt, svo sem *Sjáðu Madditt það snjóar* eftir Astrídi Lindgren. Hvað með slíkar bækur? Leikskólastjórinn svarar því til að það sé alltaf lærdómur í góðri bók. „**Í bókum Lindgren er verið að stela hjólum og taka reiðiköst svo eitthvað sé nefnt og það má ræða við krakkana. Síðan eru það allar bækurnar um prump og kúk! Það er árangursríkur hópatími þegar börnin skemmta sér. Þá myndast mikilvæg tengsl.**“

Leikskólastjóri á Akureyri fer varlega í að halda vissum bókum frá börnunum. „Við útilokum ekki bækur þótt þar sé að finna skrítnar hugmyndir, heldur ræðum þær við krakkana,“ tekur hún fram og bætir því við að starfsfólkið sé ekkert viðkvæmt fyrir ýmsum þeim bókum sem stundum er verið að býsnast yfir á samfélagsmiðlum.

Hvaða bækur áttu þá við?

„*Láki* þótti allt í einu undarleg bók og svo er það svolítið undarlegt af hverju frænkan þarf að baka fyrir afmælið hans Einars Áskels.“

Nýbúið er að kaupa bók um veðurfræði fyrir börnin í umræddum leikskóla. „Hér hefur verið heimspekiskóli frá árinu 1999 en það þýðir að íslenskar barnabækur eru notaðar sem samræðustökupallur við börnin,“ segir hún og því ljóst að þar með er líka lesið með ásetningi. Bækurnar eru lesnar fyrst og fremst í því skyni að styðja við námið.

6. Hvernig má vekja áhuga ungra barna á lestri?

Viðmælendur eru sammála um að besta leiðin til að vekja áhuga barnanna á bókum og lestri sé að finna bækur sem falla að áhugasviði þeirra, að börnin velji sér sjálf bækur. Síðan þurfi að gefa þeim rými og tíma til að lestursins. Þetta er þó ekki algerlega vandræðalaust. Frekari hvatning til að taka skref fram á við verði að koma til. Vera má að framhaldssögur henti vel fyrir elstu nemendur leikskóla svo þeir geti þróað lestrarhæfni sína á markvissan hátt. Einnig

sé þörf á hvatningu heiman að og margir nefna að nokkur breyting hafi orðið til batnaðar á viðhorfi foreldra til bóka og bóklesturs.

Leikskólastjóri í Garðabæ segir þannig að greinilegt sé að vitundarvakning hafi orðið varðandi lestur. Engum blöðum sé um að fletta að líka sé lesið fyrir börnin heima. „Þau mega koma með bækur að heiman og þá lesum við þær gjarnan. Eftir jólin fyllist því oft allt hér af glænýjum flottum bókum og þá sjáum við hvaða bækur við verðum að kaupa fyrir leikskólann.“

Fyrir stuttu var eitt herbergjanna í leikskólanum tekið í gegn. „Þar höfðu verið púðar svo hægt væri að ærslast en nú létum við breyta herberginu í bókaherbergi með því að setja hita í gólfíð og leggja gólfdukk. Síðan var bókaskáp komið þar fyrir og grjónapúðum. Það má alveg ólmast í herberginu en það má líka koma sér þar fyrir með bók. Þarna fá börnin næði og vellíðan snýst um næði. Við kennararnir búum að kaffistofu með ljósaseríu og þægilegum sófa og setjumst þar tvisvar til þrisvar sinnum á hverri vakt. Börnin þurfa líka þannig stað. Þau verða að geta komist úr látunum og hvílt sig. Þetta er í raun lýðheilsuál. Það er vanræksla að gefa börnum ekki færi á næði. Allt of lengi hafa þau verið í of stórum hópi í of miklum látum. Taugakerfi þeirra þolir þetta ekki og þau kunna ekki að ná sér niður. Það þarf að kenna þeim það eins og annað. Börnin hafa ekkert um það að segja hvort þau komi hingað á leikskólann eða ekki svo við verðum að skapa gott umhverfi fyrir þau.“

Á leikskóla nokkrum á Akranesi er lesið fyrir börnin á öllum mögulegum tímum dagsins, til dæmis þegar þau mæta á morgnana, klukkan tíu og rétt fyrir hádegismat. Eldri krakkarnir sem hættir eru að leggja sig á daginn vilja oft hlusta á hljóðbók eða láta lesa fyrir sig þegar þeir yngri fá sér blund. Aðspurð segir aðstoðarleikskólastjórinn vinsælla að hlusta á lestur kennaranna. „Þá er boðið upp á meiri leikræn tilbrigði,“ segir einn starfsmanna.

Frést hefur að bóklestur verði stundum út undan þegar börnunum er boðið upp á „flæði“, þ.e.a.s. þau fá sjálf að velja hvort þau spili borðspil, kubbi eða kannski láti lesa fyrir sig en starfsmaðurinn segir það ekki gerast ef þeir fullorðnu séu meðvitaðir um að það geti gerst. „Hér velja börnin líka oft að láta lesa fyrir sig,“ segir hann.

Rannveig Oddsdóttir, dósent við Háskólann á Akureyri, segist hafa á tilfinningunni að meiri stíganda vanti í þyngd bókanna sem lesnar eru í leikskólunum. „Oft er verið að lesa svipaðar bækur fyrir tveggja og þriggja ára börn annars vegar og fimm og sex ára börn hins vegar. Tilhneigingin er sú að of einfaldar bækur eru lesnar fyrir eldri börnin. Þetta hangir saman við bókaútgáfu landsins. Ég hef skoðað barnabækurnar sem gefnar hafa verið út síðustu tíu árin. Textinn hefur skroppið saman. Nú eru gefnar út fleiri bækur en áður fyrir yngri börnin þar sem texti og myndir spila saman. Textaríkum innlendum barnabókunum með myndum hefur fækkað síðan ég vann á leikskóla fyrir 25 árum þegar Helgi skoðar heiminn eftir Njörð P. Njarðvík og Halldór Pétursson var lesin og Blómin á þakinu eftir Ingibjörgu Sigurðardóttur og Brian Pilkington. Nú vantar að byrjað sé á einföldum bókum og síðan valdar þyngri bækur. Líkleg helst þetta í hendur með að kynslóðin sem nú vex úr grasi er meira fyrir myndræna miðlun og barnabækur eru farnar að þróast í átt að sjónvarpsefni.“

Ala leikskólarnir þá ekki upp lestrarhesta?

„Það er alveg vilji til þess en það má heldur ekki gleyma því að sumir leikskólar eru ríkari af leikskólakennurum en aðrir þar sem ófaglært hefur verið ráðið. Þá verður starfið óneitanlega veikara og jafnvel ekki boðið upp á lestur. Höfum samt í huga að í flestum leikskólum eru

mjög áhugasamir starfsmenn sem lesa mikið og oft fyrir börnin. Stundum verður lesturinn samt óþarflega háður einum starfsmanni.“

Eins og fyrr var minnst á skrifaði Helga Birgisdóttir, lektor í íslensku á Menntavísindasviði, nýverið grein ásamt tveimur öðrum fræðimönnum um notkun bóka í leikskólastafi. Þar kemur fram að þegar börn velja sér bók sjálf verður einföld myndabók oft fyrir valinu en kennararnir velja frekar þyngri bók. **„Við þurfum kennara sem reyna á börnin,“ áréttar Helga. „Það er þó ekki alltaf við starfsmanninn að sakast ef það er ekki gert því þá er ekki mikil vitneskja fyrirbyggjandi um hvaða bækur eru til í leikskólunum.“**

Helga segir leikskólakennara mjög áhugasama og metnaðarfulla og þeir brenni fyrir góðu leikskólastarfi. Á meðal þess sem hún kennir er námskeið um barnabókmenntir fyrir yngri börn sem er skyldunámskeið fyrir upprennandi leikskólakennara. „Þar er kennt að nota bækur í málskapandi og málörvandi starfi með ungum börnum. Samkvæmt aðalnámskrá á að kynna sögur og ljóð í leikskólum og lesa fyrir börn. Leikskólar eiga jú að vera málörvandi. Leikskólakennararnir eiga að geta metið hvað séu góðar og heppilegar bækur fyrir börnin og hverjar ekki.“

Helga segir lestrarstund órjúfanlegan hluti leikskólastarfs á Norðurlöndunum. „Þá er um að ræða yndislestur,“ segir hún. „Hins vegar eru barnabækur notaðar í markvissu leikskólastarfi í ákveðnum tilgangi til dæmis við málörvun eða fræðslu. Þegar verið er til dæmis að fræðast um krumma er þá lesin bók um hann. Það er allt annað en yndislestur en auðvitað þarf líka að lesa hefðbundnar sögubækur og kenna börnunum að njóta bóka.“

Helga telur að það þurfi að lesa oft fyrir börnin, raunar beri að nýta hvert tækifæri til þess: „Því oftast sem lesið er fyrir börnin því betra. Ég held raunar að lesið sé daglega í leikskólum landsins. Hver dagur byrjar oft í kósýstund þar sem verið er að skoða bækur.“

Þegar Helga er spurð að því hvaða eiginleikum góð bók fyrir leikskólakrakka býr yfir leggur hún áherslu á að bókin verði að falla barninu í geð: „Allar bækur sem barninu finnst skemmtilegar eru góðar fyrir það. Ef markmiðið er að miðla boðskap þá er best að bækurnar hafi fallegan uppeldislegan boðskap. Góð bók ýtir undir þroska barna. Börnin verða hins vegar að vilja hlusta á bókina eða lesa hana.“

Rannveig Oddsdóttir, dósent við Háskólann á Akureyri, kallar eftir skýrari lestrarstefnu í leikskólanum. „Lesturinn á ekki að vera bundinn við einstaka starfsmann. Treysti einhver sér ekki til að lesa fyrir börnin ætti að hafa verkaskiptingu svo lestrarstundin detti ekki niður. Síðan ætti starfsmaðurinn að fíkra sig rólega áfram svo loks geti allir sinnt lestrinum.“

7. Bækur og bóklestur á leikskólum

Öllum viðmælendum ber saman um að bækur og lestur séu mikilvægur hluti af starfi leikskóla. Einnig sé mikilvægt að börnin hafi aðgang að bókum í leikskólum til að skoða og lesa sjálf. Í viðtölum við starfsfólk leikskólanna og aðra sem um starf þeirra hafa fjallað sést einnig að bækur skipta miklu fyrir starfi skólanna. **Hins vegar er líka ljóst að bókakostur skólanna er mjög misjafn. Lesturinn byggir oft á fáum starfsmönnum, jafnvel aðeins einum, og engin heildarsýn er til varðandi bókaeign eða bókanotkun á leikskólum. Einnig er ekki til lestrarstefna fyrir leikskóla. Viss spennan er einnig fyrir hendi varðandi hvaða hlutverki bækurnar skuli gegna, hvort þær séu fyrst og fremst kennslutæki eða hvort þær**

hvetji börnin til að lesa frekar vegna þess hve gaman það sé að lesa og gleyma sér við lesturinn.

II. Grunnskólar

1. Hlutverk skólabókasafna

Skólabókasöfn eru á forræði þeirra grunnskóla sem þau þjóna. Framlög til reksturs þeirra koma frá viðkomandi sveitarfélagi. Þetta er skýrt tekið fram í núgildandi lögum um starfsemi bókasafna (lög nr. 150/2012). Þar er einnig kveðið á um skyldu sveitarfélaga til að reka almenningsbókasöfn og rétt allra til að geta nýtt sér þjónustu almenningsbókasafna. Lögin heimila að hægt sé að sameina rekstur almenningsbókasafna og skólabókasafna og í lögnum eru nánari ákvæði um rekstur slíkra sameinaðra stofnana.

Mikilvægi skólabókasafna er óumdeilt og í umræðu síðustu missera og ára um lestur og lestrarþjálfun er ítrekað bent á skólabókasöfn grunnskólanna sem einn mikilvægasta hlekkinn í lestrarkeðjunni. Söfnin hafa hins vegar átt misjöfnu gengi að fagna á síðustu áratugum ekki síst vegna þess að um hríð var óvíst um lagalega stöðu þeirra. Um þetta fjallaði Brynhildur Þórarinsdóttir, dósent við Háskólann á Akureyri, í erindi sem haldið var á Þjóðarspegli Félagsvísindadeildar Háskóla Íslands haustið 2011 ([Bók: "Rannsóknir í félagsvísindum XII. Félags- og mannvísindadeild. Erindi flutt á ráðstefnu í október 2011" | Skemman](#)). Brynhildur reifaði þar umræðuna um skólabókasöfnin í kjölfar fjármálakreppunnar og hve illa söfnin stóðu vegna áhrifa hennar þar sem sveitarfélög höfðu skorið niður fé til bókakaupa. ***Eins og kom fram í erindi Brynhildar var grunnskólum ætlað að starfrækja skólabókasöfn samkvæmt fræðslulögum sem sett voru árið 1974 en við breytingu á grunnskólalögum árið 2008 voru þau ákvæði felld á brott. Þegar afleiðingar þessa komu í ljós og bert varð að sveitarfélög nýttu sér lagalegt svigrúm til niðurskurðar í kjölfar minnkandi tekna vegna fjármálakreppunnar var ákvæðum um skólasöfn í lögnum breytt árið 2011 og skólum gert að starfrækja bóka- og námsgagnasöfn á nýjan leik. Í 20. gr. laganna frá 2008 með síðari breytingum (lög nr. 91/2008) stendur því nú: „Í öllum grunnskólum skal gera ráð fyrir skólasafni eða tryggja með öðrum hætti aðgang nemenda að þjónustu slíks safns sem skal vera upplýsingamiðstöð fyrir nemendur og kennara. Það skal búið bókum og nýsigögnum auk annars safnkosts sem tengist námsgreinum og námssviðum aðalnámskrár grunnskóla.”***

Á grundvelli þessa lagaákvæðis fer starf skólabókasafna nú fram innan skólanna. Öfugt við leikskóla er grunnskólum því skylt að búa þannig söfnin úr garði að þau þjóni markmiðum sínum um að vera „upplýsingamiðstöð fyrir nemendur og kennara“. Hins vegar er ljóst af viðtölum við starfsfólk bókasafnanna að bókakosturinn umfram hið þrönga hlutverk að styðja við „námsgreinar og námssvið aðalnámskrár grunnskóla“ er misjafnlega góður eða umfangsmikill. ***Starfsfólkið vildi gjarnan hafa heimild til að kaupa fleiri bækur.***

2. Fjármunir til bókakaupa á skólabókasöfnum

Líkt og er með leikskóla landsins er ekki létt verk að átta sig á hvað skólasöfn grunnskólanna hafa mikla fjármuni til ráðstöfunar til bókakaupa. ***En eitt vekur athygli, upphæðin sem sérstaklega er helguð bókakaupum er oft sú hin sama og ætluð er til að kaupa plastið utan um bækurnar, prenta skrásetningarmiðann og standa straum af rafbóka-***

tímaritaáskriftum viðkomandi bókasafns. Einföld umsýsla kostar það sama og sjálf bókakaupin.

Veturinn 2024-2025 nam upphæðin, sem skóli á höfuðborgarsvæðinu fékk til að kaupa bækur, blöð og tímarit fyrir, 1.288.736 krónum en veturinn 2025-2026 nam upphæðin 1.238.736 krónum. Um 600 nemendur stunda nám í skólanum. Og eins og fyrr segir er engin leið að átta sig á, hverju var eingöngu varið til bókakaupa, hvað þá íslenskra bóka, því mögulegt er að færa til fé milli bókhaldslykla. Að minnsta kosti hefur bókasafnið í umræddum skóla efni á öllum þeim bókum sem umsjónarmanninum finnst vanta. Honum býðst umframfé ef þörf er á, auk þess sem foreldrafélagið hefur gefið peninga til bókakaupa. „Að undanfögnu hefur verið mikil umræða í samfélaginu um lestur og læsi svo allir eru tilbúnir að leggja hönd á plóg. Síðan er safnið áskrifandi að Bókaklúbbi Máls og menningar og því berast hingað líka fullorðinsbækur fyrir þau sem eru byrjuð að lesa þær.“

Að sögn umsjónarmannsins nota krakkarnir bókasafnið mjög mikið, enda er bókasafnið stórt og bjart. Skólinn er fyrir 7.-10. bekk svo bókakosturinn miðast aðallega við áhugasvið þess aldursflokks. „Krakkarnir eru samt kannski minnst að lesa bækur á safninu. Þeir koma til að læra, spjalla og kíkja í símana sína. Unglingar eru vissulega tregari til að lesa en yngri krakkarnir.“

Í einni hillunni blasa við bækurnar um *Ísfólkið* eftir Norðmanninn Margit Sandemo. Þegar umsjónarmaðurinn er spurður hvort þær séu orðnar vinsælar á nýjan leik segist hann hafa séð að einhver hafði skilað eintaki af Ísfólksbók fyrir stuttu svo líklega sé einhver kominn á bragðið. „Stundum sendi ég foreldrum krakkanna tölvupóst og spyr hvort þau megi lesa einhverja bókina sem þeir hafa sýnt áhuga. Það er þá helst ef hún er mjög ofbeldisfull.“ Annars finnst honum enn vanta fleiri bækur fyrir unglinga en nú eru gefnar út og þær þyrftu að koma örar út. „Þegar krakkarnir finna spennandi bók vilja þau fá framhaldið strax. Nú eru gefnar út margar fantasíubækur en áhugasvið krakkanna er ekkert endilega þar. Þeir biðja oft um ástarsögur úr raunveruleikanum. Slíkar bækur eru vandfundnar.“

Árið 2024 varði bókasafn í skóla á Akureyri, þar sem 355 nemendur stunda nám, 1.078.981 krónum til bókakaupa. Sé upphæðin borin saman við fjárhagsáætlun Akureyrarbæjar sést að skólinn hefur farið nokkuð fram úr uppgefinni heimild, sem nemur 782.000 krónum. Munurinn er 296.981 krónur. Árið áður nam munurinn rúmum 74.000 krónum. Eru einhver viðurlög við slíkri umframeyðslu?

„Ég fékk skammir fyrir að hafa eytt of miklu en þó ekkert alvarlegar,“ svarar skólabókasafnsvörðurinn. „Höfum samt í huga að árlega gefur foreldrafélagið safninu 150.000-200.000 krónur til bókakaupa og leggst sú upphæð við heildarupphæðina. Ég væri til í að fá 500.000 krónur aukalega. Þá gæti ég sinnt vinnunni minni almennilega.“

Til að drýgja féð er brugðið á það ráð að sleppa því að kaupa nýju unglinga- og fullorðinsbækurnar þegar þær koma út að hausti. Þess í stað var beðið eftir bókamarkaði Félags íslenskra bókaútgefenda í febrúar til að geta nýtt sér afsláttinn þar. „Lestraráhuginn á unglingastiginu er svo lítill að ég komst upp með þetta,“ segir skólabókasafnsvörðurinn.

Það er þó ekki svo að unglingarnir líti aldrei í bók því skáldsagnalestur er skylda á því stigi en þá er gripið til bekkjarsettanna. Um þessar mundir les 8. bekkur *Vertu ósýnilegur* eftir Kristínu Helgu Gunnarsdóttir, 9. bekkur *Út úr myrkrinu* eftir Ragnheiði Gestsdóttur og sá 10. *Hrafnskló* eftir Stefán Mána. Skólabókasafnsvörðurinn segir elstu stelpurnar velja sér síðan djarfar sögur eftir Colleen Hoover en miðstigið kjósi unglingabækurnar.

Á meðan sumum bókasafnsfræðingum er ætlað að halda sig innan ákveðins viðmiðs er höfðað til samvisku annarra. Á bókasafni í barnaskóla á Suðurlandi þar sem 5.-10. bekk er kennt eru keyptar allar þær bækur sem bókasafnsfræðingurinn vill að til séu á safninu. Hann var aðeins varaður við því að „hnippt“ yrði í hann færi hann of geyst í innkaupunum. Enn hefur það þó ekki gerst.

Árið 2025 varði bókasafn eins skólans í Mosfellsbæ alls 840.959 krónum í bækur og fóru u.þ.b. 30.000 krónur af þeirri upphæð í hvers kyns tímarita- og bókaáskriftir. Um það bil 650 nemendur eru í skólanum. Stundum er afgangur af fjárhagsáætlun skólans í lok árs og þá er gjarnan haft samband við skólabókasafnsvörðinn og athugað hvort ekki megji nýta féð til að kaupa bækur. Þá hefur verið skotist út til bókakaupa á milli jóla og nýárs. „Stjórnendur skólans eru mjög liðlegir gagnvart skólabókasafninu og aldrei neitt vesen að fá fjármagn ef ég þarf að gera eitthvað fyrir bókasafnið. Það er heldur ekki neitt mál ef farið er yfir fyrirframgefna upphæð. Ég er líka afskaplega sparsöm og varkár í innkaupum, nýti mér alla bókamarkaði og kaupi oft bækur í Bónus fyrir jólin. Þótt ég sé sparsöm kaupi ég alltaf nóg af vinsælustu bókunum, hámark sex eintök af hverjum titli,“ segir skólabókasafnsvörðurinn.

Skólabókasafnsvörður á Akureyri segir að safninu hans séu ekki settar neinar skorður í innkaupum. „Stjórnendur hafa verið mjög jákvæðir í garð safnsins.“ Árið 2024 var 1.366.470 krónum varið til bókakaupa þar en 758.038 krónum árið áður þótt áætlunin hafi verið rúmlega 150.000 krónum hærri. Árið þar á undan var hins vegar keypt inn fyrir tæplega 100.000 krónur umfram áætlunina. Skólabókasafnsvörðurinn kveðst ekki meðvitaður um áætlun skólastjórnenda og velti henni því ekkert fyrir sér. „Ég kaupi það sem safnið þarf svo stjórnendur sjái hvaða upphæð er nauðsynleg. Ég er samt alltaf meðvituð um þá upphæð sem ég eyði og kaupi því bækur í lágmarki. Þetta er alltaf samviskuspurning.“

Hefði hann aftur á móti úr nægu fé að móða vildi hann gjarnan kaupa til dæmis fleiri teiknimyndasögur eða áskrift af tímaritinu *Lifandi vísindum*. ***Velta má fyrir sér hvort hagsýnn bókasafnsfræðingur láti ekki einmitt samviskuna, sem hér er nefnd, ráða og gæti sín á „að fara ekki fram úr sér“ í innkaupum.***

Annað vandamál varðandi skólabókasöfnin eru hin tíðu mygluvandamál sem upp koma í skólabyggingum. Í slíkum tilvikum þarf oftast en ekki að fleygja öllu skólasafninu og byrja upp á nýtt. Eitt slíkt skólasafn er í Reykjanesbæ. Ekki var nóg með að byggingin yrði undirlögð af myglu, heldur urðu þar líka afdrifaríkar vatnsskemmdir árið 2021. Skólabókasafnið fór ákaflega illa út úr þeim. „Þegar ljóst var hvernig í pottinn var búið var ákveðið að koma bókunum sem hægt var að bjarga fyrir í geymslu en þar flæddi síðan vatn yfir allt. Þá þurfti að henda þeim öllum. Þetta var mikið áfall,“ segir íslenskukennari við skólann sem einnig annast skólabókasafnið.

„Skólinn hefur verið á vergangi í þrjú til fjögur ár. Við höfum haft bækur í hillum á skólagöngunum en næsta vetur opnum við nýtt bókasafn. Við eigum ekki margar bækur og næsta verkefni er því að eignast nýjar. Við höfum verið að kaupa þær smátt og smátt.“ Safnið hefur, samkvæmt kennaranum, ekki fengið aukafjárveitingu til að bókakaupa. Tekið hafi verið til bragðs að leita til fyrirtækja í bænum eftir fjárstyrk en engin viðbrögð hafi fengist við umleitaninni. „Við förum á fullt í að sækja um meira fé á næsta skólaári. Skólastjórinn er allur af vilja gerður en það er spurning með bæjaryfirvöld. Það bíður haustsins að tala við þau vegna málsins. Það var jú verið að kjósa nýja bæjarstjórn og við vonum að hún sýni málinu skilning.“

Samstarsfólk kennarans varð ákaflega veikt vegna myglunnar svo honum finnst ástæða til að stíga varlega til jarðar. **„Ég vil því fá nýjar bækur í stað þess að þær komi víðs vegar að. Ég hef unnið lengi í skólanum og við áttum ofboðslega gott safn góðra barnabóka frá löngu tímabili, til dæmis bækur Guðrúnar Helgadóttur. Við getum alltaf fundið aðrar fræðibækur en ég sé eftir barnabókunum.“**

Nefndar eru bækurnar *Ástarsaga úr fjöllum* eftir Guðrúnu, *Benjamín dúfa* Friðriks Erlingssonar og bókin *Mánudagur bara einu sinni í viku* eftir lðunni Steinsdóttur. „Það gefst best að lesa upphátt fyrir börnin og útskýra jafnharðan hvað gerist.“

Nú hefur hluti skólans verið rifinn en líka byggt við hann. „Þetta verður fallegur skóli en þetta hefur tekið alltof langan tíma,“ segir kennarinn sem er viss um að það kosti um 20 milljónir að byggja upp bókakostinn að nýju. Hann er viss um að sú upphæð bjóðist ekki. „Þetta verður barningur og það er mikil vinna framundan. Það er líka barátta að fá börn til að lesa. Þau minnstu eru áhugasöm en síðan dalar áhuginn. Áhuginn nánast hverfur þegar á unglingsárin er komið. Þetta er landlægt vandamál. Við höfum misst þá í símana. Heimilin og samfélagið allt verða að taka á þessu máli áður en við skólarnir tökum við.“

3. Þarfir notenda á skólabókasöfnum

Af viðtölum við starfsfólk skólasafna grunnskólanna má ráða að að grunnskólanemendur fái ekki alltaf bækurnar sem þá langar til að lesa. Þar eru akureysk börn ekki undanskilin.

„Krakkarnir biðja um bækur um aðrar íþróttir en fótbolta, til dæmis hokki, skíði eða bardagaíþróttir,“ segir skólabókasafnsvörður í grunnskóla norðan heiða. „Um daginn var beðið um bækur um bíla. Þá bauðst aðeins flipabók fyrir þau alyngstu eða þykkur doðrantur fyrir fullorðna um mjög sérhæfða bílategund. Svo mætti auka lestrarmenningu með því að gefa út fleiri vinsælar með auðlesnara lettri, jafnvel að hver bók bjóðist á þremur þyngdarstigum. Þorgrímur Þráinsson hefur oft lesið upp í skólanum. Í kjölfarið eykst alltaf áhuginn á bókunum hans en þeir sem eru hæglæsir geta ekki lesið þær.“

Fleiri hafa orð á því að ekki sé verið að semja bækurnar sem sum barnanna langar til að lesa. Fyrrverandi kennari í Árskóla á Sauðárkróki sem hefur lengi haft áhuga á lestri barna nefnir að börnin sín hafi glímt við þetta. Það elsta var alæta á bækur og gat alltaf fundið eitthvað að lesa en hin höfðu lítinn áhuga á bókum en þau fundu heldur ekki bækur sem endurspegluðu áhugamál þeirra, bíla og hesta.

Hún lagði sig fram um að vekja áhuga unglinganna sem hún kenndi á lestri, meðal annars með því að lesa með þeim. „Við hliðruðum til í stundatöflu til að hafa tíma til að lesa upphátt fyrir þá og eiga þar með þessa gæðastund saman. Við stöldruðum við orðskýringar og köfuðum niður í textann. Til að mynda lásam við *Strákinn í röndóttum náttfötunum* eftir John Boyne. Við vöktum ekki aðeins áhuga krakkanna á bókmenntum heldur vörðum líka saman gæðastund. Síðan unnu nemendur lokaverkefni út frá bókinni þar sem þau mega dansa, mála eða jafnvel tjá sig í Minecraft. Mér finnst skólakerfið stela þessari gæðastund af eldri krökkunum að gefa þeim ekki tíma í þetta verkefni.“

Hún nefnir að skortur á bókum sé eitt helsta vandamálið við lestrarhvatningu. „Það þarf að semja fleiri bækur og þýða. Börnin sækja mikið í enskar bækur því þær eru einfaldlega ekki til á íslensku. Svo þurfa börnin líka að hafa lestrarfyrirmyndir heima fyrir. Við fullorðna fólkið erum mikið ofan í símunum. Það er slegist um tíma okkar og barnanna.“

Skagfirðingar búa að ríkulegri sagnahefð og því er Grettissaga lögð fyrir alla 10. bekkina Árskóla. Umræddur kennari segir kennsluna þó hafa breyst lítillega í tímanna rás því nú sé hún meira leiklesin en áður var gert. „Gunnlaugssaga Ormstungu er líka lesin í skólanum og var farið með 8. bekkina suður á söngleikinn Ormstungu í Þjóðleikhúsinu. Síðan gefur Kaupfélag Skagfirðinga öllum 5. bekkjum hér bók með ljóði Matthíasar Jochumssonar „Skín við sólu Skagafjörður“. Bókin er árituð með nafni hvers nemanda. Auk þess borgar kaupfélagið fyrir rútur sem aka 5. bekkjum um héraðið til að skoða sögustaði eins og til dæmis Víðimýrarkirkju. Skagafjörður er svæði sagna og menningar og kennslan á að endurspeglar það.“

4. Gæðastundin á bókasafninu - dæmisaga af skólabókasafni

Á bókasafni rötgróins skóla í Breiðholti hefur sami bókasafnsfræðingur unnið í 18 ár. Hann hefur orðið var við mikinn mun á safnotkun nemenda frá því að hann hóf störf. Að hans mati felast breytingarnar fyrst og fremst í að nemendur leiti sífellt í einfaldari bækur. Nemendurnir í skólanum sækja til dæmis mest í ævintýrabækur og fantasíur. *Hundmann* eftir Dav Pilkey er vinsæll bókaflokkur sem og Ráðgátubókaflokkurinn eftir Svíana Helena Willis og Martin Widmark. „Þar eru margar myndir, stórir stafir og góðar spássíur,“ bendir bókasafnsfræðingurinn á. „Bækur með miklum texta, litlum stöfum og lítilli spássíu eru ekki mikið lesnar. Ég hef brugðið á það ráð að kaupa bækur, vinsæla bókaflokk og teiknimyndasögur, á ensku til að fá börnin til að lesa eitthvað. Skólinn minn sker sig úr öðrum hér í Reykjavík því um 83% nemenda eru af erlendu bergi brotin. Margir tala því annað tungumál en íslensku eftir að skóladegi lýkur. Menntunarstig íbúa hverfisins er með því allra lægsta í Reykjavík og það hefur auðvitað áhrif á hvort lesið er fyrir börnin heima við.“

Skólabókasafnsfræðingnum rann blóðið til skyldunnar og tók upp á að bjóða upp á upplestra fyrir nemendur 1. til 5. bekkjar á bókasafninu. „Ég les fyrir hálfan bekk í einu í 40 mínútur svo þau fái að heyra bækur lesnar. Ævintýri og þjóðsögur verða oft fyrir valinu fyrir þau yngstu en í 3. bekk byrja ég að lesa framhaldssögur. Öll ljós eru slökkt nema á leslampanum mínum og saman eigum við gæðastund yfir góðri sögu.“

Ef nemendur skólans biðja um bók sem ekki er til á safninu drífur bókasafnsfræðingurinn sig í að kaupa hana. „Það er engin ákveðin upphæð eyrnamerkt bókakaupum hér á safninu og ég

er sátt við það. Skólastjórnendur eru mér ákaflega hliðhollir svo ég kaupi einfaldlega allt sem safnið vantar. Auðvitað fylgist ég þó alltaf vel með upphæðinni sem ég nota til bókakaupa.“

Samkvæmt bókasafnsfræðingnum eru það aðallega nemendur 1. til 5. bekkjar sem koma á safnið. „Krakkarnir í 7. til 10. bekk lesa allir tvær bækur á haustönn og aðrar tvær á vorönn með kennaranum sínum, vinna úr þeim verkefni og gera stuttmynd upp úr bókunum á vorin. Þá er haldin mjög skemmtileg uppskeruhátíð.“

Ef bókasafnsfræðingurinn mætti ráða myndi hann láta stækka skólabókasafnið. „Það er á áætlun en ég veit ekki hvenær af því verður. Þá væri hægt að kaupa enn fleiri bækur. Það vantar hillupláss þótt ég sé dugleg að grisja.“

Skólabókasafnsvörðurinn er Garðbæingur í húð og hár og hafði aldrei komið í skólann þar sem hann vinnur núna í, áður en hann réði sig þangað til starfa en komst fljótlega að því að skólinn er einstakur. „Hjarta mitt stækkaði milljónfalt við að kynnast honum. Hér ríkir mikil samkennd og umhyggja. Allir eru svo glaðir og foreldrarnir þakklátir. Hér er líka alltaf sami góði kjarninn af starfsfólki. Ég er oft spurð hvort það sé ekki erfitt að vinna í þessum skóla en þótt það sé krefjandi er það aldrei erfitt. Vissulega eru margir ólæsir hér og sumir eiga erfitt með að læra íslensku en það er svo gaman að sjá litlu sigrana sem verða hjá nemendunum á hverjum einasta degi!“

5. Námsbækur

Engum vafa er undirorpið að góður boðskapur hefur alltaf þótt auðga barnabókmenntir. Hrekkjusvín fá jafnan makleg málagjöld og tannpína hrellir þau sem ekki tannbursta sig. Þrátt fyrir tækninýjungar, til dæmis í formi tölvuleikja og kennsluappa, er best að grípa til sögunnar til að móta hegðun barna og efla hjá þeim trú á samvinnu, lýðræði og réttlæti. ***Ástæðan fyrir því hvers vegna jafneinarðlega er nú lítið til bókmenntanna þegar kemur að uppeldi er einföld en það virðist einfaldlega vera skortur á íslenskum námsbókum á öllum skólasviðum.*** Þórunna Rósa Ólafsdóttir, skólastjóri Rimaskóla, kom inn á hann í grein sem hún birti á *Vísi* 18. júlí 2026 undir fyrirsögninni „Eru brotalamir menntakerfisins fyrst að koma upp núna?“ Þórunna Rósa sat í starfshópi árið 2006 sem mótaði tillögur um eflingu raunvísindakennslu hér á landi. „Við skólafólk sátum þá þegar skýr hættumerki. Rannsóknir á þeim tíma sýndu að óvenju fáir kennarar höfðu sérmenntun til náttúrufræðikennslu og margir upplifðu skort á sjálfsöryggi og þekkingu á inntaki greinarinnar. Við lögðum fram tillögur um markvissari stuðning og aðgerðir en sagan hefur sýnt okkur að í stað þess að byggja upp var vegið að grunni greinarinnar í kjölfar hrunsins,“ skrifar Þórunna Rósa. Þótt greinin fjalli aðallega um náttúrufræði bendir hún á afleiðingar efnahagshrunsins haustið 2008 en þá höfðu grunnskólarnir verið á vegum sveitarfélaganna í tólf ár eftir flutning frá ríkinu. „Við getum rétt ímyndað okkur vanda sveitarfélaga á þessum tíma sem voru misjafnlega í sveit sett varðandi fjármagn þegar íslenska ríkið barðist í bökkum. Hrúnið varð þess valdandi að Ísland skar sig úr meðal OECD-landa hvað varðar hve mikið heildarútgjöld til menntamála voru skert,“ bendir Þórunna Rósa á. „Stjórnunarstöðum var fækkað umtalsvert, stoðþjónusta sálfræðinga og talmeinafræðinga var skert og viðhaldi húsnæðis og tækja var frestað. ***Framlög til námsefnisgerðar hafa rýrnað og er þróunarsjóður námsgagna í dag aðeins um 36% af upprunalegu raunvirði frá árinu 2007.***“

Margar þessara afleiðinga setja svo sannarlega sitt mark á skólakerfið og þann vanda sem það stendur frammi fyrir.“

Skólastjórinn beinir einnig sjónum að þeirri staðreynd að samhliða fjárskorti hafi fjölbreytileiki nemendahópsins aukist mjög. **„Nemendum með íslensku sem annað tungumál hefur fjölgað og gögn sýna að okkur tekst ekki nægilega vel að mæta þeim. Munur á íslenskufærni milli þeirra og jafnaldra eykst eftir því sem líður á grunnskólann. Okkur skortir sérhæfða kennara í kennslu erlendra nemenda og síðast en ekki síst skortir vandað námsefni fyrir þennan hóp, sérstaklega á unglingastigi. Með tilkomu tækninnar hefur áhugi á bóklestri dvínað hjá okkar yngra fólki sem sækir sína þekkingu og afþreyingu í gegnum tölvur og síma. Lesskilningur hefur hrapað og þrátt fyrir hvítbók sem Illugi Gunnarsson setti fram árið 2014 en ekki hefur tekist að snúa við þeirri þróun. Innflytjendur voru 7,4% af mannfjölda á Íslandi árið 2012 en eru komnir í 19,6% í júní 2026. Skólarnir fengu nemendur sem ekki höfðu tök á íslensku en lítið fjármagn hefur fylgt með sem og námsefni og úrræði. Kennarar hafa því oftast en ekki þurft að einfalda námsefni, verja miklum tíma í að semja námsefni og aðlaga til að allir nemendur hafi átt kost á að skilja hvað færi fram í kennslustundinni.“**

Umræðan um skort á kennslubókum í landinu hefur ekki farið framhjá Þórdísi Sigurðardóttur, forstjóra Miðstöðvar menntunar og skólaþjónustu, sem sér grunnskólunum fyrir námsefni.

„Það vantar kennslubækur í öllum fögum,“ segir hún. „Enn er því verið að nota 20 ára gamlar kennslubækur í skólum. Um daginn ætluðum við að endurprenta tíu ára gamla erlenda stærðfræðibók en fengum ekki leyfi til þess hjá útgefanda. Þar þykir ekki við hæfi að nota svo gamalt efni. Staðan er grafalvarleg en ráðherra er sammála okkur og mér skilst að nú eigi að gefa í.“

Þegar Miðstöð menntunar og skólaþjónustu hefur fengið rithöfunda, teiknara og kennara til að semja námsefni segir Þórdís mjög lítið borgað fyrir vinnuna. „Við höfum komist upp með það því fólk lítur á þessa vinnu sem samfélagslega skyldu og vill að börnin njóti ávaxtanna. Okkur hefur tekist að gera mikið fyrir lítið.“

Þórdís segir Miðstöðina hafa brugðið á það ráð að prenta minna út en þörf er á. „Börnin þurfa því að lesa námsefnið á skjá sem er ekki góð leið. Það sama gildir um kennsluleiðbeiningar kennaranna en þannig spörum við prentkostnað.“

Þess má geta að Félag íslenskra bókaútgefenda hefur lengi gagnrýnt ríkisrekið fyrirkomulag útgáfu námsgagna fyrir leik- og grunnskóla. Félagið hefur kallað eftir fullu frelsi fyrir skólastofnanir til kaupa námsefnis af öðrum útgefendum en Miðstöð menntunar og skólaþjónustu, sem á rætur sínar að rekja til Ríkisútgáfu námsbóka.

Um tíma var boðið upp á bæklinga á heilsugæslustöðvum þar sem foreldrar ungbarna voru hvattir til að byrja að lesa sem fyrst fyrir þau. Þeir hafa þó ekki sést lengi.

6. Rithöfundaheimsóknir og lestrarhvatning

Í mörgum skólum er til síðs að bjóða rithöfundum í heimsókn, sér í lagi fyrir jólin. Lesa þeir þá upp fyrir nemendur úr nýjustu bókinni sem verður iðulega til þess að áhugi nemenda eykst líka á fyrri bókum höfundar. Launin til handa rithöfundunum koma ekki úr bókainnkaupasjóði skólabókasafnanna, heldur frá skólanum sjálfum. Athyglisvert er að ekki þarf að tala við marga skólabókasafnsverði um þessar heimsóknir til að átta sig á hve fáum

höfundum er boðið því sömu nöfnin skjóta iðullega upp kollinum, aðallega leikaranna og barnabókahöfundanna Gunnars Helgasonar og Ævars Þórs Benediktssonar en einnig ber Bjarna Fritzon stundum á góma. Séu skólabókaverðir spurðir hvernig þeir verðu fénu ef þeir fengju aukafjárveitingu er svarið iðullega á þá leið að þeir keyptu fleiri eintök af vinsælustu bókunum. Bóksalan sjálf vegur vitaskuld þungt en upplestrar eru líka drjúg matarhola allra rithöfunda og þar hafa grunnskólaheimsóknir skipt miklu fyrir barnabókahöfunda því þar næst til margra tilvonandi lesenda. Ekki má heldur gleyma að bókasöfnin stilla oft öllum fyrri bókum höfundarins upp í tilefni heimsóknarinnar svo útlán þeirra eykst og þar með tekjur úr Bókasafnssjóði.

Því er ljóst að örðugt getur verið fyrir nýja höfunda að brjóta sér leið inn á þann örmarkað sem hér þrífst.

Skólarnir á Akureyri nýttu sér Skáld í skólum-verkefni Rithöfundasambands Íslands veturinn 2025-2026 og buðu þá Bergrúnu Írisi Sævarsdóttur og Elísabetu Thoroddsen í heimsókn. „Við pöntuðum þær fyrir unglingana. Það var dýrt en upphæðin var þó ekki tekin af bókapeningunum,“ segir einn skólabókasafnsvarðanna. Höfundamiðstöð RSÍ greiðir ferðir, gistingu og uppihald höfunda. Skólar greiða einungis fyrir flutning á dagskrá, samkvæmt upplýsingum á heimasíðu Rithöfundasambandsins. Þar segir einnig að til þess að ferðir nýtist sem best þurfa skólar á svæðinu að hafa samráð um pantanir. Lágmarksfjöldi heimsókna í ferð er 4 bókanir. Mikill vilji er fyrir því að bjóða rithöfundum oftast norður að lesa upp en það sé of kostnaðarsamt. „Þar eru skólastjórnendur á bremsunni svo við getum ekki boðið öllum þeim rithöfundum í heimsókn sem okkur langar.“

Rætt var við bókasafnsvörð í Mosfellsbæ í skóla sem býður rithöfundum í heimsókn á hverju ári, tveimur til þremur. Það helst þá í hendur við jólabókaflóðið og bækurnar sem þá eru í boði. Erfiðast gengur að fá höfunda fyrir elsta og yngsta stigið. Á þessu skólaári komu höfundarnir Bjarni Fritzon, Gunnar Helgason, Helga Ólafsdóttir og Ævar Þór Benediktsson. Deildarstjórnarnir sjá um að bjóða rithöfundum í heimsókn og hefur það verið gert reglulega.

Á bókasafni Barnaskóla Vestmannaeyja lætur enginn erfiðar samgöngur hamla kynnum við rithöfunda því þar hefur verið brugðið á það ráð að efna til fjarfunda með höfundum uppi á landi. Safnahelgi er haldin úti í Eyjum í nóvember ár hvert og þá er alltaf nokkrum rithöfundum boðið. Árið 2025 voru þeir alls þrír; Embla Bachmann, Eliza Reid og Margrét Lára Viðarsdóttir svo bæði var höfðað til yngri og eldri lesenda. Sveitarfélagið leggur að auki til um eina milljón á ári til að fjármagna Safnahelgina og aðra viðburði yfir árið.

Sum bókasöfn bjóða nemendum líka sérstaklega til sín, eins og Bókasafnið í Garðabæ sem býður 4. bekkingum í heimsókn í tengslum við Norrænu bókasafnsvikuna og 5. bekkingar fá að hitta þar rithöfund sem leiðir þá inn í leyndardóma ritlistarinnar. Leikari kynnir síðan 9. bekkingum fyrir töfrum ljóðaslammsins.

Þar sem minnst er á fullorðið fólk með nefið í símunum er freistandi að velta því fyrir sér hversu mikið má biðla til uppalenda þegar kemur að lestrarhvatningu barna. „Við verðum þá að vera meðvituð um að það gæti falið í sér mismunun sem skólinn þarf að bæta upp,“ segir Þórdís Sigurðardóttir, forstjóri Miðstöðvar menntunar og skólaþjónustu.

Umræðan um dalandi íslenskukunnáttu sem rekin er til minni lesturs hefur vakið fólk til meðvitundar. Bókasafnsvörður í grunnskóla á Akureyri hefur orðið var við það. „Ég tók eftir því nú í janúar að vinsælustu bækurnar voru ekki jafnumsetnar og áður. Krakkarnir höfðu nefnilega fengið bækur í jólagjöf,“ segir hann. „Þegar ég spurði nemendur fyrir nokkrum árum hvort þeir hefðu fengið bók hristu þau bara hausinn. Á unglíngastiginu eru leshringir og því nauðsynlegt að eiga nokkur eintök af sömu bók. Nú þarf ég ekki að kaupa jafnmörg og áður því krakkarnir koma með sín eigin eintök.“

Grunnskólakennari í bókasafninu á höfuðborgarsvæðinu hefur sömu sögu að segja. Í ár var ekki sama eftirspurnin eftir bókum vinsælustu höfundanna því nemendur höfðu einfaldlega fengið þær í jólagjöf.

Eitt af því sem athygli vekur varðandi lestrarhvatningu í jafnt leik- sem grunnskólum er að ekki er einfalt fyrir aðstandendur og kennara að afla sér upplýsinga um heppilegar bækur fyrir nemendurna. Gott væri ef til væri upplýsingavefur sem gæfi góð ráð um heppilegt lesefni til dæmis miðað við aldurshóp eða áhugasvið.

7. Staða skólabókasafna

Kveðið er á um í grunnskólalögum að skólasöfn skuli vera í öllum grunnskólum. Söfnin skuli þjóna nemendum og kennurum með lesefni og annað stuðningsefni sem þörf er á til að geta sinnt náminu. Utan þessa þrönga skilnings laganna sinna söfnin einnig þörfum nemenda varðandi lestur almennt og lána þeim þær bækur sem nemendurnir lesa sér til ánægju og skemmtunar. ***Þær upplýsingar sem fást um hve há framlög eru til skólasafna af hendi skóla og sveitarfélaga benda til að ákveðnum grunnþörfum sé mætt en allir viðmælendur sögðu að innkaupin byggðust á mikilli aðgæslu og útsjónarsemi, að bækur væru oft mikið til keyptar á mörkuðum eða þar sem ódýrast væri að fá þær og þá ekki endilega strax við útkomu. Viðmælendur voru einnig á því að kaupa mætti meira af þeim bókum sem væru hvað vinsælastar.***

Vandræði skólasafnanna þegar kemur að fullnægjandi bókakosti tengjast einnig stærri vandamálum sem snerta námsefnisútgáfu á Íslandi almennt. ***Eins og kom fram í máli Þórdísar Sigurðardóttur, forstjóra Miðstöðvar menntunar og skólaþjónustu, eru námsefnisútgáfa fyrir grunnskóla í mikilli kreppu sem stafar af langvarandi aðhaldi. Að mati viðmælenda og fleiri sjást nú merki þess að alvarleg staða námsefnisútgáfu sé farin að hafa áhrif á árangur íslenskra grunnskólabarna. Þarna myndast viss vítahringur. Versnandi geta almennt hefur áhrif á áhuga á bóklestri og minnkandi bóklestur hefur einnig áhrif í þá átt að lesskilningur og leshæfni nemenda þegar kemur að námsefni minnkar. Efling skólasafna helst þannig í hendur við eflingu námsefnisútgáfu.***

Lestrarmenning er órjúfanlegur hluti skólastarfsins í grunnskólunum. Þar eru bækur samtímahöfunda lesnar sem hluti af námsefninu og reynt að vekja áhuga nemenda á bókmenntum og lestri með rithöfundaheimsóknum. Slíkar heimsóknir kosta og þeir fjármunir fara ekki endilega alltaf vel saman við þarfir skólanna til bókakaupa þótt sjaldnast sé klipið af þeim fjármunum sem renna eiga til skólasafnanna svo hægt sé að bjóða

rithöfunda velkomna í skólana. **Almennt eru viðmælendur á því að lestrarhvatning verði að vera nokkuð sem bæði heimili og skólar leggi áherslu á og sjá raunar jákvæð merki um að heimilin leggi orðið meira af mörkum. Bækur séu til að mynda í meira mæli keyptar á heimilum nú en fyrir nokkrum árum.**

III. Almenningsbókasöfn

1. Hlutverk almenningsbókasafna

Eins og kveðið er á um í bókasafnslögum ber öllum sveitarfélögum að reka bókasafn sem þjóna á íbúum þess. Lögin veita sveitarfélögum einnig heimild til að reka saman skólasafn og almenningsbókasafn. Alls eru 89 almenningsbókasöfn rekin í landinu og eru þá talin með samsteypubókasöfn sem bæði eru ætluð almenningi og grunnskólum. Ekki er gerður greinarmunur á aðalsafni og útibúi.

Í máli þeirra sem starfa hjá almenningsbókasöfnum kemur víða fram að starfsfólk þeirra tekur alvarlega hlutverk safnanna sem upplýsingamiðstöðvar sveitarfélaganna. Unnar Geir Unnarsson, deildarstjóri í Borgarbókasöfnunum í Klébergi og Úlfarsárdal, leggur til að mynda þunga áherslu á skyldu sveitarfélagsins, Reykjavíkurborgar, til að veita íbúum sínum þjónustu bókasafnanna. Hann telur einnig að eitt af því sem standi þróun almenningsbókasafna fyrir þrifum á Íslandi sé hve raðbókaútlán íslenskra bóka séu komin skammt á veg. Útgefendur þurfi að fara að sjá Raðbókasafnið sem hluta af bókamarkaðnum. **„Útgefendur fá greitt fyrir hvert eintak af hljóð- eða raðbók sem bókasöfnin kaupa og því er um hefðbundin viðskipti að ræða. Eitt keypt eintak er síðan lánað til eins notanda í einu, alveg eins og með prentaðar bækur. Það er lagaleg skylda hvers sveitarfélags að reka almenningsbókasafn. Þá dugur ekki bara að þar sé fullt af bókum, heldur þarf líka að hlúa að þeim og þróa þjónustuna þannig að hún henti notendunum.“**

Unnar Geir bendir á að margt sé verið að gera vel varðandi aðbúnað almenningsbókasafna á höfuðborgarsvæðinu. „Nú er verið að opna glænýtt safn í Hafnarfirði sem og menningarhús með bókasafni í Smáralind í Kópavogi. Bókasafnið í Úlfarsárdal er hins vegar fyrsta húsnæði Reykjavíkurborgar sem reist hefur verið sérstaklega fyrir bókasafnsstarfsemi frá því Bókasafnið í Sólheimum opnaði árið 1963. Ég held að fæstir geri sér grein fyrir því. Við vitum að Grófarsafn, flaggskip borgarbókasafnanna, þarfnast umfangsmikils viðhalds en hér á Borgarbókasafni veltum við fyrir okkur hverri krónu. Það eru engjar ýkjur.“

Heiðrún D. Eyvindardóttir, forstöðukonu Bókasafns Árborgar, þykir bókasöfnin vega sífellt þyngra í samfélaginu. **„Eftir því sem firringin eykst og við erum sífellt meira í símanum og tölvunum er gott að búa að stað eins og bókasafninu. Við starfsfólkið sjáum oft fólk setjast hingað inn án þess að gera neitt sérstakt. Það vill bara vera innan um fólk.“**

Stefán Bogi Sveinsson, héraðsskjalavörður í Héraðsskjalasafni Austfirðinga, var nýlega skipaður í Bókasafnaráð og því fullkomlega meðvitaður um mikilvægi bókasafna. Með því að taka sæti í ráðinu kveðst hann leggja áherslu á að bókasöfnin séu samfélagsmiðja því þar fái fólk tækifæri til að sjá framan í hvert annað. „Bókasöfnin hafa verið kölluð „palaces for the

people“. Þau eru hið borgaralega viðnám gegn óheftum kapítalisma. Þau eru aðsetur deilihagkerfisins. Ég vil að bókasöfn séu hafin til vegs og virðinga. Mér þykir vænt um þau. Ég vil að yfirvöld ýti undir þau eins og hægt er. Þau eru síðasta vígið þar sem hver sem er getur komið án nokkurra skilyrða. Það þarf ekki einu sinni að kaupa kaffið sem boðið eru upp á. Slíkir staðir eru mikilvægir.“

2. Almenningsbókasöfn á breytingatímum

Hlutverk almenningsbókasafnanna hefur breyst á undanförunum árum og um leið víkkað út. Sú var tíðin að það fólst í að lána út bækur og ef til vill hleypa fólki í filmuvélar til að lesa gamlar blaðagreinar en nú er hægt að fá þar lánaðar plokktangir, borðspil og saumavélar, svo eitthvað sé nefnt. Sums staðar bjóðast fræ og annars staðar er efnt til fataskiptimarkaða.

Rétt eins og á öðrum söfnum er hægt að fá kökuform og saumavél að láni á Bókasafni Akraness. „Hingað má koma með buxur að falda,“ segir Ingibjörg Ösp Júlíusdóttir bæjarbókavörður. „Ætli einhver að nýta sér helgina í að sauma sér gardínur má fá vélina lánaða heim ef viðkomandi lofar að skila henni strax á mánudag.“

Saumavélar eru líka í boði á Bókasafni Hafnarfjarðar sem og dvd-spilarar og verkfæri og verkstæði þar sem bjóðast bæði þrívíddarprentari og vínlskerari. Stór fjölnota salur er líka í nýja húsnæðinu þar sem um 150 manns hlustuðu á heimamanninn Gunnar Helgason lesa upp úr verkum sínum um miðjan ágúst. „Þetta er allt annað líf,“ segir Linda. „Síðan höfum við nú hlaðvarpsstúdíó sem er ókeypis fyrir þau sem hafa kort sem og hljóðver þar sem hægt er að taka upp hljóðfæraleik.“

Bókasafn Reykjanesbæjar er gott dæmi um safn sem breyst hefur í áranna rás. Þar er mjög vinsælt að fá lánuð kökuform og spil. „Bókasöfn eru eitt elsta og farsælasta dæmið um deilihagkerfi og það stækkar sífellt,“ segir Guðný Kristín Bjarnadóttir, forstöðumaður bókasafnsins. „Hér er hægt að fá lánaðar plokktangir, dvd-spilara og saumavélar. Eins er hér að finna fræsafn, auk þess sem boðið er upp á veislukassa með diskum og glösum sem henta til að mynda fyrir barnaafmæli. Sögupokarnir hafa líka verið mjög vinsælir. Í þeim er að finna barnabók og leikföng sem koma við sögu. Þannig er hægt að ná betur athygli barnsins og koma inn hjá því orðaforða.“

Umsvif bókasafnsins eru umtalsverð því það er tvískipt, aðalsafn og útibú í Stapaskóla sem einnig er opið almenningi.

Á sumum bókasöfnum er fólki treyst fyrir lyklinum svo það geti hist og sinnt áhugamálum sínum í friði og ró. Til að mynda hittist þrjónahópur á bókasafni Seltjarnarness einu sinni í mánuði yfir veturinn. Hann heitir SelGARNanes og hafa félagar hans lykilinn að safninu og geta því bjargað sér sjálfir. „Við værum alveg til í lána húsnæðið í félagsstarf,“ segir Kristín Arnþórsdóttir, deildarstjóri á Bókasafni Seltjarnarness.

Á Amtsbókasafninu á Akureyri eru ekki aðeins til kökuform, heldur er hægt að ganga þar að garðverkfærum vísum, fræsafni og yogadýnu. Þar eru til dæmis haldnir alls kyns skiptimarkaðir, hægt að spila borðspil og boðið er upp á mömmumorgna. Sigrún

Ingimarsdóttir, nýráðinn amtsbókavörður, segir að þrátt fyrir alla þessa starfsemi sé bókinni þó alltaf gert hæst undir höfði á Amtsbókasafninu. Ekkert fái breytt því.

Á Amtinu hefur verið boðið upp á sápugetu og viðburð þar sem fólk þrjónar og horfir á kvikmynd og annan sem snýst um súrkálsgerð. „Síðan kemur hingað líka hópur á sunnudögum þegar safnið er lokað og spilar borðspil. Á meðan bókaútgáfan heldur áfram að vera blómleg á allt samt eftir að snúast um bækur. Hingað kemur fólk til að ná sér í lesefni. Hér má alltaf setjast niður með börnunum sínum, fá sér kaffi, spjalla saman og lesa blöðin. Á bókasafnið kemur fólk á eigin forsendum,“ segir Sigrún.

Hún segir Amtsbókasafnið njóta þess að þar starfar hugmyndaríkt fólk sem sé öflugt á samskiptamiðlum. Starfsemi safnanna er komin undir drifkrafti starfsmanna. Deildarstjórar Bókasafns Seltjarnarness, þær Kristín Bergljótar Arnþórsdóttir og Elsa Hartmannsdóttir, segjast að minnsta kosti hafa lag á að gera mikið fyrir lítinn pening. „Við sem vinnum hér á safninu búum margt til sjálfar, svo sem ratleiki. Meðal annars hefur verið boðið upp á hrekkjuvökupema, Andabæjar- og HarryPotter-ratleik og marga fleiri,“ taka þær fram.

Þegar forstöðukona bókasafns Árnesinga, Heiðrún D. Eyvindardóttir, er spurð hvort þau láni út kökuform eins og tíðkast nú á öllum söfnum svarar hún að þaðan komi nú hugmyndin upphaflega „Það er reyndar það eina sem við lánum út utan bóka,“ segir Heiðrún. „Við höfum boðið upp á búningaskipti á öskudegi og hrekkjavöku og sparifataslá en látið það duga. Hér er ekki neinn varningur til sölu. Ég vil að fólk sé á jafnréttisgrundvelli í bókasafninu. Það á aðeins að borga kortið sitt og bókasektirnar.“

3. Þjónusta og aðstaða almenningubókasafna

Enginn sem rætt var við kvaðst hafa alltof lítið fé á milli handanna til bókakaupa en allir gátu hugsað sér meira og vissu vel hvernig það yrði nýtt. Sums staðar vantar þó reisulegra húsnæði undir bókakostinn.

Skagafjörður

Einn af þeim stöðum þar sem til stendur að bæta húsnæði bókasafnsins innan tíðar er Sauðárkrókur. Héraðsbókasafn Skagfirðinga er í svokölluðu Safnahúsi á Sauðárkróki sem reist var árið 1970 utan um bókasafn, skjala- og listasafn. Árið 2016 var glerhýsi reist utan á það og lyftu komið fyrir. Nú stendur til að byggja myndarlega við húsið til að fá til að mynda varðveislu- og sviðslistarými. Bókasafnið verður þá flutt af 2. hæð niður á jarðhæð.

Að sögn Kristínar Sigurrósar Einarisdóttur, forstöðumanns Héraðsbókasafnsins, koma þangað helst foreldrar á aldrinum 25-40 ára með ung börn. „Síðan verður eilítið hlé en eftir fimmtugt tekur fólk að sækja safnið á nýjan leik. Krakkar leita þangað fram að grunnskóla þar til þeir fara að nýta sér skólabókasafnið.“

Kristín segir Skagfirðinga hrifnasta af skáldsögum og þá aðallega glæpasögum. Síðan halda þeir auðvitað upp á sveitunga sína, svo sem Guðrúnu frá Lundi. „Það þarf að endurnýja bækurnar reglulega, enda á Dalalíf nú 80 ára útgáfuafmæli og eintökin slitna jafnharðan. Svo

þurfum við auðvitað að eiga Skagfirskar æviskrár og Byggðasögu Skagfirðinga. Kiljurnar eyðileggjast auðveldlega. Alltaf uppgötvar einhver bók eftir Ragnar Jónasson eða Angelu Marson og vill þá lesa þær fyrstu.“

Kristín segir alla opinbera umfjöllun um bækur auka áhugann á þeim, hvort sem um er að ræða hlaðvarpsbátt, Kilju Ríkissjónvarpsins eða TikTok-myndbönd. „Um leið og minnst var á *Harmsögu ævi minnar* eftir Jóhannes Birkiland í hlaðvarpsþætti tók fólk að biðja um hana. Bókin er orðin rándýr á fornbókasölum og auðvitað ligg ég á henni eins og ormur á gulli. Svo er það hann Indriði okkar,“ segir Kristín og á þar við Indriða G. Þorsteinsson sem hefði orðið 100 ára í ár hefði honum enst aldur. „Við tylltum bókunum hans auðvitað fram og nú eru þær aftur komnar í umferð. Og sama á auðvitað við David Attenborough sem varð 100 ára nú í maí.“

Kristín segir fólk alltaf taka bækur úr hillunum þar sem þeim nýjustu er stillt upp og sumir gestanna fara rakleitt þangað. „Við ætlum að gera stutt myndbönd þar sem sagt er frá hvernig best sé að finna bækur í safninu. Fólk sækist í að spyrja okkur sem vinnum hér um bækurnar. Það vill spjalla um bókina sem það skilar og við viljum halda í þessi mannlegu samskipti þrátt fyrir sjálfsafgreiðsluvélarnar.“

Einu sinni á ári býður Héraðsbókasafnið upp á bókamarkað og selur þá bækur sem því hafa verið gefnar eða þær sem of mikið er til af. Afraksturinn er venjulega á bilinu 300.000-400.000 kr. og er nýttur til bókakaupa. Kristín kveðst alveg til í hærra framlag frá sveitarfélaginu. „Grunnskólaaldurinn kemur svo lítið hingað og því kaupi ég ekki nógu mikið inn fyrir hann og oft verð ég að geyma fræði- og uppflettirit þar til verðið á þeim lækkar.“

Leshringur hittist á Héraðsbókasafninu og er hann hluti af félagsstarfi eldri borgara, auk þess sem boðið er upp á lestrarstundir fyrir yngstu börnin á veturna. Í nóvember þegar jólabókaflóðið stendur sem hæst býður safnið upp á upplestur fjögurra til fimm rithöfunda en bætt var um betur veturinn 2025-2026 þegar þrír upplestrar voru haldnir að auki, með þeim Bennýju Sif Ísleifsdóttur, Unu Margréti Jónsdóttur og loks þjóðfræðinganna og rithöfundanna dr. Dagrúnar Óskar Jónsdóttur og Jóns Jónssonar.

„Okkur er þröngur stakkur skorinn í viðburðahaldi,“ segir Kristín. „Sem betur fer höfum við þó fengið styrki til þess frá Uppbyggingasjóði og Bókasafnasjóði en svo höfum við líka fengið Menningarstyrk Kaupfélags Skagfirðinga, u.þ.b 100.000 til 200.000 kr. Menningarstyrknum er úthlutað tvisvar á ári og við sækjum oftast um fyrir einhverju tilteknu verkefni.“

Garðabær

Margrét Berndsen er forstöðumaður Bókasafns Garðabæjar, en þar hefur íbúafjöldi bæjarins og útlán safnsins haldist í hendur að hennar sögn. Hefði safnið meira á milli handanna segist hún vilja nýta það til að stækka safnið. „Því hingað koma margir og það vantar pláss fyrir fleiri bækur og fólk. Við kaupum nefnilega allar íslenskar bækur, hvort sem um er að ræða skáldsögur eða fræðibækur,“ segir Margrét.

Árborg

Heiðrún D. Eyvindardóttir, sem veitir bókasafni Árborgar forstöðu, segist einnig geta hugsað sér að stækka húsnaði safnsins „Aðallega vildi ég meira pláss til að geta gert meira fyrir

barna- og unglingadeildina. Þegar ég sé hvað verið er að reisa falleg söfn í Reykjavík, Hafnarfirði og Kópavogi fer mig auðvitað að dreyma stórt. Bókasafn Árborgar þyrfti svo sannarlega meira pláss. Húsnæðið sem safnið er í var reist af miklum glæsibrag. Hér var einu sinni Kaupfélag Árnesinga og þetta er annað af fallegustu húsum Selfoss. Við viljum gjarnan meira af húsinu.“ Hins vegar hafi jafnan verið hægt að bæta bókakostinn: „Árborg hefur aldrei sparað við okkur þannig að illa fari.“

Heiðrún segist bíða eftir því að skjalasafnið, sem er í sama húsi og bókasafnið, *finni nýtt húsnæði* og vonast eftir að bókasafnið fái líka þá fermetra. „Það hefur líka verið mikil umræða um húsnæðið sem bókasafnið á Eyrarbakka er í. Þar eru háar tröppur og ekki einu sinni handrið að styðja sig við. Bókasafnið á Stokkseyri flutti líka úr sínu húsnæði fyrir nokkrum árum, Brimróti, og yfir í skólann. Húsnæðið er óhentugt. Útsýnið er ægifagurt en sólin skín allan daginn inn á bækurnar og gestir þurfa að ganga í gegnum skólann. Það er alltaf betra ef bókasöfnin hafa sér inngang. Það er sorglegt þegar breytingar eru gerðar og starfsfólkið ekki spurt álits.“

Akranes

Ingibjörg Ösp, bæjarbókavörður á Akranesi, segist alltaf þurfa að vega og meta hvað sé keypt inn. „Það væri auðvitað gott að hafa meira fé á milli handanna og ef svo væri myndi ég kaupa fleiri eintök af vinsælustu titlunum og efni sem annars er ekki keypt.“

Reykjanesbær

Guðnýju Kristínu, forstöðumanni Bókasafns Reykjanesbæjar, finnst féð sem safnið hefur úr að ráða vel mega vera meira. „Þetta hefur sloppið fyrir horn en ef við fengjum meira gætum við keypt fleiri bækur á ensku því ungmennin sem hingað koma sækjast gjarnan í vinsælar bækur sem ekki hafa verið þýddar. Við kaupum allt íslenskt efni sem við komum höndum yfir og fylgjumst mjög vel með því sem gefið er út hér á landi. Því tel ég okkur vera vel sett miðað við marga aðra. Miðað við stöðuna núna myndi ég vilja tvær milljónir til viðbótar. Þá værum við vel sett miðað við hillupláss og gætum grísað út það sem ekki lánast.“

Múlaþing

Síðan í janúar 2026 hafa bókasöfnin á Egilsstöðum, Seyðisfirði og Djúpavogi heyrt undir Bókasafn Múlaþings. Forstöðumaðurinn, Kolbrún Erla Pétursdóttir, kaupir nú inn bækur fyrir þrjú söfn og sýnist henni að mestu geta keypt það sem vanti og hana langi til að kaupa. Þótt Kolbrún sé nokkuð sátt við féð sem hún fær til bókakaupa vantar fé til annarra liða. „Það þyrfti peninga til viðburðahalds til að fá til dæmis börn inn á safnið og í rithöfundheimsóknir. Til að geta boðið upp á þær þarf að skrifa endalausar styrkumsóknir. Þá koma Bókasafnssjóður, Uppbyggingasjóður og Menningarstyrkur Múlaþings til skjalanna,“ segir Kolbrún sem er útsjónarsöm en ver líka dýrmætum tíma í að við fá að safninu. Fé sem ætti ef til vill að koma frá sveitarfélaginu.

Kolbrún er heldur ekki í vafa um hvað hún gæti gert við hærri fjárveitingu. „Ég myndi rýmka opnunartímann. Safnið á Egilsstöðum er aðeins opið á milli kl. 13 og 18 á virkum dögum og í vetur á laugardögum á milli 11 og 13. Á Seyðisfirði er opið fyrir skólann fyrir hádegi en almenning eftir hádegi og sami háttur hafður á á Djúpavogi en þar er aðeins opið fjóra daga

vikunnar. Það er sorglegt að eiga þessi fínu söfn og geta ekki haft rýmri opnunartíma. Námsmenn koma hingað oft með tölvurnar sínar í leit að næði til að fara á fjarfund. Það væri alveg þörf á að hafa söfnin oftari opin.“

Vestmannaeyjar

Staðsetning hvers safn skiptir miklu, bæði húsnæðið og hvar þar er statt í bæjarfélaginu sem því ber að þjóna. Þótt Kára Bjarnasyni, safnstjóra á Bæjarbókasafninu í Vestmannaeyjum, finnist rúmu átta milljónirnar sem safnið fær á ári til bókakaupa „ágætis upphæð“ slægi hann ekki hendinni á móti hærra framlagi, einkum til að kaupa eldri bækur. Þær vanti safnið sárlega. „Þetta er jú eina safnið á svæðinu og engin leið að vísa gestum annað,“ bendir Kári réttlæga á. Eilítil aukning hefur verið á útlánum að undanförunu á safninu sem glaðst er yfir þótt Vestmanneyingar séu almennt ekki helteknir af bókum, að sögn safnstjórans.

Reykjavík

Pálína Magnúsdóttir borgarbókavörður segir fjármagn til borgarbókasafnanna hafa verið skorið niður undanfarin fimm ár. Þar af sé 1% niðurskurður í launum sem sé heilt stöðugildi. „Fimm ár í röð þýðir því alls fimm stöðugildi,“ bendir Pálína á. „Ekki hefur verið bætt fyrir afleiðingar verðbólgu síðustu ára og kostnaður við ný verkefni, eins og öryggisvörslu, verður að koma frá safninu sjálfu. Öryggisvarsla í Gróf kostar 21-26 milljónir á ári og fjármagnið er tekið úr rekstri safnanna. Fé til almenns reksturs hefur því dregist saman.“

Nú nemur upphæðin sem fer í safnkost Borgarbókasafnanna 62 milljónum á ári. Rúmlega 40 milljónum er varið til kaupa á íslenskum bókum. Í ár fara 25,2 milljónir í fullorðinsbækur og 15 milljónir í barnabækur. „Það er aukning frá í fyrra þegar við gerðum ráð fyrir 25 milljónum í fullorðinsbækur og 13,5 í barnaefni. Afganginum er varið til kaupa á tímaritum, dagblöðum, myndböndum, tónlist, spil, erlent efni og Rafbókasafnið.“

Pálína segir niðurskurðinn ekki hafa bitnað á safnkosti. „Við skerum frekar niður í öðru, það er að segja verkefnum og þar með höfum við þurft að fækka starfsfólki sem sinnir þessum verkefnum.“

Áætlun ársins 2025 hljóðaði upp á 64,8 milljónir en rauntölur urðu 68,6 milljónir. Við gerum ráð fyrir 5,8 milljóna niðurskurði í ár miðað við rauntölur. Ef það verður borð fyrir báru í rekstri, aukum við innkaup.“

Pálína myndi leggja meira fé til bókakaupa ef bókasöfnin fengju hærri upphæðir. „Síðan myndi ég vilja efla hér alla viðburði og alls kyns lestrarhvetjandi verkefni sem efnt er til svo fólk leggi leið sína á bókasafnið. Ég myndi gjarnan vilja hvetja borgaryfiröld til að opna fleiri bókasöfn. Hér eru nokkur stór söfn; í Gerðubergi, Kringlunni, Spönginni og Grófinni en það þarf að fjölga söfnum þar á milli. Söfnin í Klébergi og Úlfarsárdal eru samsteypusöfn, það er að segja bæði skólabókasöfn og almenningsbókasöfn og ég gæti vel hugsað mér fleiri þannig. Þá er styttra að fara fyrir fólk. En það má aldrei bæta í. Til dæmis er bókabíllinn horfinn af sjónarsviðinu. Farið var að vanta nýjan bíl en það var of dýrt að endurnýja hann.“

Útlánum Borgarbókasafnanna hefur fjölgað eftir kóvit-tímann þegar loka þurfti safninu. „Við höfum sem betur fer náð aftur vopnum okkar. Í fyrra nam aukning gesta 10,18% og útlán á

bókum jókst um 4,67% . ***Þótt gestum fjölgi taka þeir samt færri bækur en venjan var. Áður fyrr var útlánatalan alltaf hærri en gestafjöldinn.*** Nú koma um 600.000 manns árlega á borgarbókasöfnin og fá lánaðar um 600.000 bækur,” segir Pálína sem veit sínu viti því hún hefur starfað á bókasöfnum í 30 ár. „Lestrarmynstrið hefur líka breyst því nú hlustar fólk líka á bækur. Þar standa bókasöfnin reyndar höllum fæti. Bókasöfnin þyrftu að fá útgefendur til að selja sér aðgang að bókunum þeirra. Tilgangur bókasafnanna hefur alltaf verið sá að jafna aðstöðumun fólks og ég er hrædd um að hljóðbókalestur verði elítusport. Lesturinn geta hins vegar flestir leyft sér.“

4. Starfsemi og lesendur

Þakklæti og nægjusemi koma upp í hugann þegar almenningsbókaverðir eru spurðir út í féð sem þeir fá til að kaupa lesefni fyrir söfnin. Kristín og Elsa á Bókasafni Seltjarnarness eru sáttar við framlag bæjarfélagsins við safnið varðandi bókainnkaup og segja það duga. „Við gætum samt vel varið meira fé til kaupa á dönskum og enskum skáldsögum. Við kaupum alltaf nokkur eintök af sömu bókinni og verðum við varar við eftirspurn, til dæmis eftir góða umfjöllun í Kiljunni. Sumar bækur fá umfjöllun löngu eftir að þær koma út. Aðrar fara hljótt en eru samt stöðugt í útláni.“

Forstöðumenn almenningsbókasafnanna eru ekki í vafa um að tilgang safnanna. „Útlánum fækkaði lengi vel,“ segir Kristín Arþórsdóttir, deildarstjóri á Bókasafni Seltjarnarness, „en þau hafa aukist á nýjan leik.“

Hvað haldið þið að valdi því?

„Til dæmis fjölgun leshringja,“ svara þær Kristín og Elsa. Guðný Kristín Bjarnadóttir, forstöðumaður Bókasafns Reykjanesbæjar, fullyrðir að ungu fólki finnist „meira kúl“ að lesa nú en fyrir nokkrum árum.

„Það notar TikTok og þá aðallega það sem heitir BookTok en líka Instagram og fær þar fréttir af áhugaverðum bókum. Fantasíur hafa verið vinsælar hjá ungu fólki undanfarin ár en líka alls konar fræðibækur og teiknimyndasögur. Við reynum að kaupa allar þær bækur sem falast er eftir.“

Linda Rós Arnarsdóttir, verkefnastjóri tækni og staðgengill forstöðumanns Bókasafns Hafnarfjarðar, er spurð hvernig reynt sé að ná til unga fólksins nefnir hún strax hátíðina Heimar og himingeimar. Á heimasíðu hátíðarinnar segir: „Heimar og Himingeimar er samkoma búningaáhugafólks og fólks í búningaíþróttamennsku til að kynna og upphefja jákvæða og þroskandi leikhegðun fyrir fólk á öllum aldri.“ Vinsældirnar hafa ekki látið á sér standa því þegar hún var fyrst haldin fyrir tveimur árum komu 4000 manns en í fyrra 10.000.

Góð ungmennadeild er í nýja safninu með þægilegum körfustólum. „Þar er alltaf einhver,“ segir Linda Rós.

Bókasafn Hafnarfjarðar var starfrækt á Strandgötu 1 í 24 ár, húsnæði þar sem til dæmis Félagsmiðstöðin Vitinn var um tíma en einnig banki. 5. ágúst flutti safnið hins vegar í nýtt húsnæði í verslunarmiðstöðinni Firði við Strandgötu 28. Þess vegna var fólk hvatt til að fá

eins mikið af bókum lánaðar og það treysti sér til svo auðveldara yrði að flytja bókakostinn. „Fólk var mjög hjálpsamt,“ segir Linda Rós.

Hún segir það mikinn kost að safnið skuli nú vera í verslunarmiðstöð. „Hingað kemur fleira fólk en áður og þá til dæmis þau sem ekki færu á bókasafn af ásettu ráði. Það hefur verið fullt út úr dyrum síðan safnið var opnað hér.“

Þegar Sunna Björk Þórarinsdóttir, sérfræðingur í Bókasafninu í Grófinni, er spurð að því hvort það sé gaman að vinna þar svarar hún: „Já, sérstaklega þegar það er lokað í Þjóðarbókhöðunni! Þá fáum við alvöruverkefni. Hingað kemur fólk sem vantar heimildir og þarf því að komast í gögn úr þéttiskápunum okkar. Þau eru oft komin til ára sinna og því ekki til útláns.“ Ef safnið hefði meira fé til umráða kysi Sunna að verja því til að fjárfesta í nýrri tölvum handa starfsfólkinu. „Síðan þarf að laga Grófarhúsið. Hér finnur sumt starfsfólkið fyrir myglu og það er vissulega eitthvað að loftgæðunum. Bækurnar þurrka loftið, plastið molnar af kjölunum og fýkur af þeim eins og flasa.“

Sunna Björk minnst líka á salernismálin en starfsfólkið, þrælmenntað í bókasafns- og upplýsingafræðum, hefur oft nóg að gera við að afhenda gestum lyklana að þeim. „Ég myndi líka vilja að safnið fengi 3. hæðina í húsinu. Hér þyrfti til að mynda að stækka barnadeildina. Þar er boðið upp á skemmtilega stund á mánudögum og fimmtudögum þar sem oft er leikið á gítar fyrir börnin og sungið. Síðan er farið að bjóða fullorðna fólkinu upp á kaffi og hingað koma líka til dæmis alls kyns þrjónaklúbbar. Safnið þarf meira pláss auk þess sem það vantar starfsfólk. Ef einhver veikist tekst okkur ekki að manna 2. hæðina sem rýrir gæði upplýsingaþjónustunnar.“

Bókasafnið í Grófinni prentar út fyrir fólk, til dæmis ferilskrár og beiðnir um landvistarleyfi.

Oft þarf heilan starfsmann í þessa vinnu og jafnvel tímum saman. „Þetta er bráðnauðsynleg þjónusta en prentarinn virkar ekki sem skyldi og alltaf eitthvað sem gengur ekki upp til dæmis ekki hægt að prenta úr almenningstölvunum. Fólk er búið að sitja við tölvurnar lon og don og getur ekki vistað verkefnið, prentað það út eða sent sér til varðveislu. Vinnan tekur því oft óratíma og heill starfsmaður sinnir oft engu öðru. Álagið getur verið mikið því vilji starfsfólks til þess að greiða úr málum er engum takmörkunum háður. Annaðhvort að bjóða upp á þjónustu sem virkar eða láta það vera. Það orkar tvímælis að verja almenningstölvur fyrir vírusum en geta horft á hvað sem er á internetinu. Þess þá heldur að tölvur, prentari og símar virki sem skyldi en það hefur oft vantað mikið upp á að yfirmenn skilji það,“ segir Sunna Björk og bætir því við að féð sem nota eigi til bókakaupa hefur verið skorið mikið niður á undanförunum árum. „Við gerum samt okkar besta til að bjóða upp á þær bækur sem fólk vill lesa en það þyrfti mun meira fé til að geta keypt íslenskar rafbækur. Íslendingar í útlöndum vilja til að mynda gjarnan nýta sér þær. Þegar eitthvað bjátar á í samfélaginu, eins og til dæmis þegar hrúnið varð, er nauðsynlegt að ekki sé hróflað við bókasöfnunum. Það á ekki að fíkta í því sem er í almenningseigu. Þess þá heldur að efla þau. Borgarbókasafnið er stærsta almenningabókasafn landsins. Þar á að vera góð þjónusta og þá þurfa margir þættir að virkja; tæknimálin, starfsmennirnir, húsnæðið og bókakosturinn.“

Sunna Björk heldur áfram: „Við erum örþjóð á eyju úti í ballarhafi með lítið tungumál og varðveisluskyldu á því gagnvart heiminum, að ég tel. Þótt stórar borgir geti komið sér upp

bókasöfnum á við Oodi safnið í Helsinki er sú hugsun varhugaverð að við ættum að gera alveg eins, það er að segja tæma söfnin af þeim bókum sem eru ekki hipp og kúl.

Þéttiskáparnir, til að mynda, eru hið eiginlega bókasafn. Þeir eru hjarta og lungu bókasafnsins. Eintökin sem eru til útláns eru aukaeintökin þeirra í þéttiskápunum. Ég óttast þá hugsun að það eigi að fækka bókum á þeim forsendum að við séum ekki varðveislusafn, sem við erum ekki, en við erum safn aðgengis, ef bókin er ekki til lengur sem útlánaeintak er þó hægt að fá að glugga í hana. Það vilja ekki allir leita til Þjóðarbókhöðunnar og þar eru einnig takmarkanir að safnkosti sem er aðgengilegur í almenningssöfnum. Ég hef þínu áhyggur af þéttiskápunum og framtíð þeirra en þangað fer eitt eintak af nánast hverri einustu bók eftir íslenska höfunda. Og ljóðasafnið okkar er stórkostlegt!“

Sunna Björk segir mikla og góða vinnu hafa farið í að leggja drög að nýju Grófarsafni og margar spennandi hugmyndir hafi komið fram um hvernig gera megi safnið að lifandi og fjölbreyttum stað fyrir borgarbúa. **„Mér finnst þó mikilvægt að í allri þeirri þróun gleymist ekki það sem er kjarninn í starfsemi bókasafnsins: bækurnar og aðgengi almennings að þeim. Ný starfsemi og nýjar hugmyndir mega ekki verða til þess að rýra þann safnkost sem hefur verið byggður upp á löngum tíma. Það verða alltaf að vera til stöðug og stöndug bókasöfn sem almenningur getur leitað til. Þau eru huggun í blankheitum og leiðindum; núðlusúpa úr pakka, bók í hönd og tónlist á fóninum.“**

Unnar Geir Unnarsson er deildarstjóri í Borgarbókasöfnunum í Klébergi og Úlfarsárdal. Bókasafnið í Klébergi er samsteypusafn skóla- og almenningsbókasafns og er starfrækt að hausti fram á vor og er til húsa í Klébergsskóla. Borgarbókasafnið í Úlfarsárdal er sömuleiðis samsteypusafn staðsett í sama húsnæði og Dalslaug, Dalsskóli og íþróttafélagið Fram. „Hér eru að jafnaði yfir 600 krakkar í húsi. Ég veit ekki hvernig bókasafni sem opnað hefði verið í jafnglænýju hverfi hefði reitt af einu og sér en sambúðin með sundlaug og grunnskóla hefur lukkast vel þótt oft sé smá raki og klórlykt í lofti,“ segir Unnar Geir. „Þar sem safnið er nýtt höfum við haft möguleika á að sveigja það eftir notendum þess en ekki öfugt. Til dæmis tók tíma að finna barnadeildinni stað og sama með ljóðabækurnar. Þær hafa verið færðar sjö sinnum! Við athugum hvar fólk vill setjast niður og hvað það seilist í. Hér eru nýjar skáldsögur alltaf vinsælastar og auðvitað krimmarnir.“

Safnið er opið á sama tíma og sundlaugin, eða frá kl. 6.30 til 22.00. Fólk getur nýtt sér sjálfsafgreiðsluvélar þar til starfsfólk mætir 11:00-18:00 alla virka daga.

Unnar Geir segir Borgarbókasafnið hafi þurft að mæta árlegum hagræðingarkröfum frá Reykjavíkurborg síðasta áratuginn eða svo. **„Við reynum að vera skapandi og lausnamiðuð en við höfum þurft að loka yfir sumartímann. Síðan hafa söfnin nánast fengið sömu krónutöluna til bókakaupa síðustu árin en bækur samt hækkað í verði. Ef bókasöfnin hafa ekki efni á bókum er ástæða til að velta tilgangi þeirra fyrir sér. Þetta dregur vissulega úr ánægjunni við að vinna á bókasöfnum. Reykjavík rekur þó alls átta bókasöfn og við sendum bækur á milli. Við vinnum því með „fljótandi bókakost“ að vissu marki.“**

Gestir safnsins fá því það sem þeir óska eftir fyrr eða síðar þótt Unnar Geir bendi á að það vanti oft efni fyrir unglinga og ungt fólk. „Það er óskaplega leiðinlegt þegar einhver

unglingurinn hefur heillast að einhverri bókaseríunni en rekst svo á að þriðja bókin í röðinni var aldrei þýdd.“

Þegar efnt er til viðburða á safninu kemur starfsfólkið með efnivið heiman að frá sér. „Starfsfólkið hleypur sífellt hraðar til að allt gangi upp og svo höfum við þurft að loka yfir sumarið. Þetta er ekki góð þróun.“

Unnar Geir nefnir líka margþætt hlutverk bókasafna. „Sífelld er verið að tala um vaxandi einmanaleika í samfélaginu og kynslóðirnar tali ekki saman. Bókasöfnin vinna svo sannarlega gegn honum. Í Úlfarsárdalnum hefur verið reist nýtt hverfi og fólk kynnist oftast en ekki einmitt hér á bókasafninu eða í sundlauginni. Hér eru eldri sundlaugagestir í sama húsi og nemendur Dalsskóla svo hér mætast kynslóðirnar. Ég fór á kynningu á nýjum sáttmála nýrrar borgarstjórnar fyrr á árinu og spurði hver stefnan væri varðandi menningarstarf í borginni og til dæmis hvar nýtt Grófarhús væri stadd en í þessum sáttmála var ekki minnst einu orði á menningu. Þar var fátt um svör.“

Hefði safnið meira fé á milli handanna er Unnar Geir ekki í vafa um hvaða bækur hann myndi vilja að keyptar yrðu inn. „**Það vantar fleiri „öðruvísi“ bækur, ekki aðeins þær sem vænlegar eru til vinsælda, til að kveikja neista hjá sérstaklega börnum og unglingum. Síðan þarf að fjárfesta í bókum eftir nýja höfunda og bjóða upp á bækur á erlendum tungumálum, til dæmis meira efni á pólsku og spænsku og geta leyft okkur að gera tilraunir með innkaup og prufa eitt og annað til að sjá hvort það virki. Síðan myndi ég vilja bjóða upp á fleiri viðburði því tilgangurinn með almenningabókasafni er að auka fræðslu og afþreyingu endurgjaldslaust. Það fara ekki allir til Tene eða á skíði. Þetta væri til dæmis dýrmætt í haust- og vetrarfríum.**“

Bókasafn Árborgar fær um 5.3 milljónir árlega til bókakaupa og fundar Margrét Blöndal, deildarstjóri í menningar- og upplýsingadeildar Árborgar, með ráðamönnum reglulega til að minna á mikilvægi menningar. „Hér er talað um mikilvægi þess að auka vægi menningar en á sama tíma þarf stöðugt að útskýra mikilvægi hennar. „**Ég þarf sífellt að vera ýtin og tala fyrir því sem við erum að gera til að fá sem mest. Ég er ekki þakklát! Ég vil fá meira! Það skilar litlu að vera þakklát þegar kemur að menningarpólitík. En þetta potast í rétta átt og sl. vor héldum við barnamenningarhátíð, ekki vegna þess að við fengjum sérstakan styrk til þess heldur gat ég hagrætt í bókhaldi deildarinnar.**“

Á meðal verkefna Margrétar er að verða menningarstarfi Árborgar úti um styrki. „Við höfum þrisvar fengið úthlutun úr Bókasafnssjóði sem gerði okkur kleift að vinna að skemmtilegum verkefnum. Þar á meðal var verkefni sem kallað var Barnabókahetjur heimsins en þá einsettum við okkur að eignast barnabækur á öllum þeim tungumálum sem eru töluð í leik- og grunnskólum sveitarfélagsins. Þegar við byrjuðum voru tungumálin 32 en tveimur árum síðar voru þau orðin 44 og nú eigum við bækur á 44 tungum. Og vonandi getum við haldið áfram með verkefnið því tungumálunum fjölgar ár frá ári. Það skiptir máli þegar kemur að inngildingu. Bækur eru svo öflugar í að koma því til skila að fólk sé talið með í samfélaginu. Þetta var hins vegar flóknara en við héldum. Við trúðum því að við gætum bara gúgglað okkur í gegnum þetta en verkefnið var ekki alveg það einfalt. Við erum líka að safna íslenskum glæpasögum sem gefnar hafa verið út á öðrum tungumálum. Það er jafnvel enn snúnara en að finna barnabækurnar en við gefumst ekkert upp “.

Bókasafn Árnesinga breytir janúarmánuði í Janoir og þá taka glæpirnir völdin. Kveikjan var einfallega sú að einum starfsmanni safnsins, Sigurjóni Guðbjarti Jónassyni, datt þessi orðaleikur í hug þegar hann var að stilla út glæpasögum. Óðara var sótt um styrk í Bókasafnssjóð, falast eftir samstarfi við Hið íslenska glæpafélag og dagskráin skipulögð. Starfsfólkið er mjög flíkt í að skreyta svo það annast sjálft undirbúninginn. „Útlagður kostnaður var því ekki hár,“ bendir Heiðrún D. Eyvindardóttir, forstöðukonu Bókasafns Árborgar á. „Fyrsta skiptið sem efnt var til Janoir átti Hið íslenska glæpafélag afmæli og styrkti okkur því. Gott ef það borgaði ekki höfundunum fyrir að koma.“

Safnið heldur líka þrónahátíð í mars og í ágústmánuði ræður rómantíkin ríkjum undir yfirskriftinni „Einu sinni á ágústkvöldi“ og er ætlað að vera mótvægi við glæpasagnamánuðinn. Síðan er starfræktur þar fjölmennur lesklúbbur sem hittist einu sinni í mánuði og fjölmargir stakir viðburðir eru í boði, gjarnan á laugardagsmorgnum og þá sérstaklega ætlaðir börnum og þeirra fólki.

En talandi um inngildingu þá vinnur Bókasafn Árborgar líka með SASS – Samtökum sunnlenskra sveitarfélaga að verkefninu Gefum íslensku séns. „Þetta er frábært verkefni, ættað frá Háskólafélagi Vestfjarða, og meðal þess sem við gerum er að hafa opið hús á þriðjudögum. Þá hittast útlandingar á safninu, æfa sig í að tala íslensku með aðstoð starfsfólks menningardeildarinnar og nokkurra sjálfboðaliða. Þetta eru mjög ánægjulegar stundir fyrir alla. Og í sumar buðum við upp á Sumarís, sumarnámskeið fyrir krakka fólks af erlendum uppruna, þar sem lögð var áhersla á að æfa sig í íslensku með ýmsum aðferðum og um leið kynna íslenskum barnabókmenntum. Það eru alls kyns leiðir í boði til að opna bókasafnið, kynna það fyrir fólki og efla um leið íslensku,“ segir Margrét Blöndal, deildarstjóri í menningar- og upplýsingadeildar Árborgar.

Margrét segist vera í stöðugu áróðursstríði fyrir gildi menningar. „Menning er grunnurinn að því að geta sett sig í spor annarra. Menning kennir okkur á lífið og hvað það er að vera manneskja. Hún eykur víðsýni og mannkærleika.“

Margrét rifjar upp þegar popparar þessa lands sungu úti í garði fyrir eldri borgara þegar kórónuveiran geisaði. „Það var enginn beðinn um að dripla körfubolta undir svölunum hjá þeim. Þarna var farið með list heim til fólks og það glatt með lifandi flutningi. Ef þetta atriði sannaði ekki þörf okkar fyrir listina þá veit ég ekki hvað gerir það!“

5. Lestrarhvatning og starf bókaeldhuga

Íslensku menningarlífi er haldið uppi af eldhugum, fólki sem fær hugmyndir og hleypir þeim í framkvæmd.

Bókabæirnir á Suðurlandi

Pétur Már Guðmundsson situr í stjórn Bókabæjanna austanfjalls, félagsskap sem undanfarin þrjú ár hefur haldið árlegt Haustgildi. Bókabæirnir austanfjalls voru stofnaðir árið 2014 en Pétur Már bættist við stjórnina fimm árum síðar. „Haustgildið hvílir á velvilja sveitarfélagsins. Til að byrja með fengum við 50.000 kr. þaðan en nú nemur upphæðin 400.000 kr. Síðan sækjum við líka um fé úr Uppbyggingarsjóði. Við borgum höfundunum sem við bjóðum en

síðast voru þeir 8-9 talsins og auðvitað tónlistafólkinu líka. Greiðslan til allra listamannanna sem taka þátt í Haustgildinu nemur um 500.000 kr. Svo er boðið upp á veitingar og þar með náum við 600.000 kr.“ Enginn í stjórn Bókabæjanna greiðir sér laun en Pétur rekur vefbókabúðina sigvaldibooks.com og býður upp á markað meðfram hátíðinni.

„Það er gaman að bera þennan rekstur saman við það sem gengur og gerist í íþróttahéminum. Forráðamenn hans eru svo duglegir að „lobbía“ og þegar ég ber menningarlífið saman við hann talar fólk um að þar sé svo mikið æskulýðsstarf en menningarstarf er alveg sambærilegt. Áhrif þess á unga sem gamla vega líka þungt. Samt þurfum við að ströggla fyrir hverri krónu. Það er mikilvægt að menningarstarf sé ekki borið upp af fólki sem endist aðeins í tvö til þrjú ár.“

Bókabæirnir austanfjalls færa nú út kvíarnar því Pétur Már segir þá hafa tekið upp samstarf við pólska bókmenntahátíð. „Þá getum við sótt um evrópska styrki sem EES heldur utan um. Þar með getum við gert ráð fyrir árlegum fjárfstyrk. Allt er þetta enn og aftur samt unnið af okkur aðstandendum í sjálfböðavinnu.“

Hvað gerir þessi bókmenntatenging fyrir sveitarfélagið?

„Heilmikið!“ svarar Pétur Már að bragði, „við höfum að markmiði að gera bækur sýnilegar.“

Í því skyni var komið upp bókaskiptikössum í sveitarfélaginu. Bjarni Harðarson, sem rekur Bókakaffið á Selfossi, gaf bækur í þá af lager sínum. „Við höfum því miður ekki verið nógu dugleg að fylgjast með þeim en þetta er skemmtilegt fyrirbæri sem þarf utanumhald. Svona gera Bókabæirnir bækur samt sýnilegar auk þess að bækur eru hér til sölu. Við bendum á bókabúðir og bókasöfn.“

Bókabæirnir eru hluti af alþjóðasamtökum og er Pétur Már í sambandi við aðra víða um heim. „Í Noregi eru þeir sem annast Bókabæina í 25% vinnu við það. Þar eru bókabúðirnar styrktar af yfirvöldum og því eru 4 til 5 bókabúðir í bæ þar sem búa nokkrar sálir. Þótt á Selfossi búi um 10.000 manns er erfitt að reka þar bókabúð. Margrét Tryggvadóttir, formaður Rithöfundasambandsins, hefur kynnt þá hugmynd að styrkja eigi bókabúðir hér á landi. Það finnst mér góð hugmynd og því mikilvægt að bókabæirnir ýti undir hana. Bækur eru söluvara. Það þarf að vera hægt að nálgast þær og kaupa eintak. Bókaútgáfa hér á landi er glæsileg en bóksalan er strembin.“

Fljótsdalshérað

Stefán Bogi hlýtur að vita hvort þetta sé rétt, enda flokkast hann, rétt eins og Pétur Már, sem einn eldhuga íslenskra bókmennta.

„Nei, það er varla hægt að segja að hér séu til bókabúðir. Hér eru þó tvær búðir sem selja bækur,“ svarar Stefán Bogi. „Önnur er Bókakaffið Hlöðum í Fellabæ sem selur notaðar bækur og svo fást námsbækur, kiljur og reyfarar í A4. Fyrir jólin koma svo nýju jólabækurnar í Nettó og Bónus. Ég hef tilhneigingu til að kaupa bækur af fólki sem selur þær á Facebook.“

Stefán Bogi er nefnilega einn þeirra sem sogast að bókum hvar sem hann kemur og vill helst eignast þær. „Ég er gráðugur á bækur og langar að eiga þær sem vekja áhuga hjá mér. Ég les mikið en fjarri eins mikið og ég ætti að lesa og langar.“

Fantasiur, aðallega bækur Terry Pratchett, eru í mestu uppháaldi hjá Stefáni Boga en vitaskuld líka sagnfræði og þá sérstaklega allt sem viðkemur átthögunum. „Ég var að ljúka við doðrant um áhrif kristninnar á nútímasamfélag og byrjaði í Grikklandi til forna. Þetta tók mig óratíma en bókin er frábær.“

Stefán Bogi nýtir sér sjaldan almenningabókasafnið en almenningabókasafnið og Héraðsskjalasafnið eru aðskildar einingar. „Ég er reyndar sjálfur með svolítið bókasafn á Héraðsskjalasafninu en ég kaupi aðallega inn bækur frá Háskólaútgáfunni, Sögufélaginu og tímarit. Við kaupum bækur sem ekki eru endilega keyptar inn á Héraðsbókasafnið og fáum alveg nægt fé til þess.“

Stefán Bogi lætur sér ekki leiðast og er í lesklúbb þar sem lesnar eru fornsögur. „Í klúbbnum er hátt hlutfall sérkennilegra skeggjaðra manna á fimmtugsaldri. Nú erum við að malla okkur í gegnum Sturlungu og höfum áður lesið Orkneyingasögu, Heimskringlu og Færeyingasögu. Við reynum svona frekar að taka þau verk fyrir sem við rákumst ekki á í skóla. Við lesum bækurnar hver fyrir sig og ræðum svo saman á fjarfundum þar sem einn leiðir umræðuna.“

Eru einhverjir sérfræðingar í fornbókmenntum í hópnum?

„Þetta eru allt alþýðufræðimenn sem reyna þó að nálgast efnið sem fræðimenn!“

Stefán Bogi og Hjálmar Stefán Brynjólfsson stóðu um tíma fyrir Litlu ljóðahátíðinni sem haldin var norður á Akureyri og austur á Héraði. „Við Hjálmar héldum hátíðina í Norðausturríki,“ tekur Stefán Bogi fram. „Nýlega hélt Katla Rut Pétursdóttir á Seyðisfirði Skáldasöð hér fyrir austan, með margskonar ólíkum viðburðum. Það var mjög gaman að fá að taka þátt í því og sjá mismunandi útfærslur enda hef ég prófað ýmislegt sjálfur. Það hefur bæði gengið vel og illa. Smám saman hefur maður mótað sínar skoðanir á hvað gengur upp og hvað ekki.“

Stefáni Boga finnst til dæmis ekki endilega sniðugt að láta ljóðið birtast fólki um hvippinn og hvappinn. „Eitt versta giggið á Litlu ljóðahátíðinni var þegar við komumst að samkomulagi við eitthvert hótelið um gistingu í skiptum fyrir að lesið yrði upp yfir morgunmatnum. Best er að fólk mæti á upplestur vegna þess að það langi til að vera þar. Ég skil alveg þá hugmynd að hjálpa þurfi fólki í áttina að ljóðinu en ég get samt ekki gleymt glamrinu í diskunum og hnífapörunum meðan á upplestri stóð.“

Sumarið 2025 bauð Stefán Bogi upp á upplestra að kvöldi til í Tjarnargarðinum á Egilsstöðum. Þar las hann ljóð eftir sjálfan sig sem og aðra. „Þetta gerði ég sjö sinnum en sagði aldrei nákvæmlega hvar í garðinum ég yrði og aldrei var ég á sama vikudeginum. Ég reyndi meðvitað að fá fólk til að leggja sig eftir því að koma. Á upplesturinn komu frá þremur og upp í tólf. Ein eldri hjón komu á hvern upplestur. Þeir fóru fram undir berum himni og aldrei vissum við hvort það myndi rigna eða hvort einhver kæmi.“

Stefáni Boga fannst upplestrarnir ganga upp. „Mér fannst gaman að gefa af mér ef einhver annar vill njóta. Áheyrendum var boðið að lesa líka upp. Það varð til þess að margir rótuðu í bókaskápunum sínum. Sumir lásu ljóð eftir til dæmis afa sinn eða frumsamin.“

Hann segir Uppbyggingasjóð Austurlands knýja áfram marga menningarviðburði á Héraði en einnig bjóðist ýmsir styrkir frá sveitarfélaginu Múlaþingi. „Við höfum þokkalegt aðgengi að minni styrkjum í alls kyns menningarverkefni en stór hluti þess fjár fer beint í Ícelandair. Það kostar um 80.000 kr. að fljúga listamanni hingað austur en það er mikilvægt að bjóða hér upp á atriði sem annars bjóðast ekki. Auglýsingaútgjöldin fara eftir stærð viðburðarins. Aðallega nýtum við facebook.“

Stefáni Boga þætti þó gott að fá meira fé til að standa fyrir fleiri viðburðum. „Skipulagning menningarviðburða er ástríðuverkefni því skipuleggjendur þiggja aldrei fé fyrir vinnu sína. Það er mikilvægt að hafa tíma og þrek í þessa vinnu. Ég hef meiri áhyggjur af fé til almenningsbókasafnanna. Þau njóta ekki alltaf þess skilnings sem þau eiga skilið og nú eru framhaldsskólarnir undir hnífnum. Þar hefur niðurskurður verið boðaður. Ég heyri á forstöðufólki bókasafnanna á Austurlandi að það nær ekki að kaupa inn allt sem það vildi.“

Stefán Bogi segir eðlilegt að orkan eyðist hjá þeim sem hafa starfað við skipulagningu menningarviðburða launalaust árum saman. „Að sumu leyti er alltaf verið að níðast á eldhugum en það getur líka verið gott að rétta öðrum keflið, hvort sem þrekið er búið eða ekki,“ bendir hann á. „Þarna þarf að finna jafnvægi. Oft versna hátíðirnar með tímanum eða stofnanavæðast, það er að segja sveitarfélögin taka þau yfir. Það þarf ekkert að vera slæmt að góð fyrirbæri deyi drottni sínum. Þá kemur oft eitthvað enn betra í staðinn.“

Konubókastofan Eyrarbakka

Eldhuginn Anna Jónsdóttir stofnaði Konubókastofuna á Eyrarbakka árið 2013 en undanfarin ár hefur starfsemin ekki verið mikil þar sem hún er farin að heilsu. „Þegar ég sat í stjórn Bókabæjanna austanfjalls fór stjórnin í kynnisferð til bókabæja á Englandi og í Skotlandi. Þar ráðlögðu fullorðnar konur okkur að gæta þess að fá yngra fólk með okkur í starfið því annars yrði enginn til að taka við,“ segir Anna.

Hún stofnaði Konubókastofuna þegar henni fannst vanta safn tileiknað íslenskum kvenrithöfundum. Hún segist hafa mætt skilningi þegar hún viðraði hugmyndina fyrir ráðamönnum Árborgar á sínum tíma. Styrkur sveitarfélagsins fólst í að úthluta safninu húsnæði en síðan hafa henni borist styrkir fyrir viðburðum frá Uppbyggingasjóði Suðurlands. „Bráðum tekur sveitarfélagið því við starfseminni,“ segir Anna. „Í deigluinni er að starfsemi Konubókastofunnar fari undir starfsemi almenningsbóksafnsins þótt það haldist samt sér innan þess. Til stendur að flytja Bókasafn Eyrarbakka í gamla barnaskólahúsið. Þótt það tæki við Konubókastofunni yrði ég á hliðarlínunni.“

Barnastarf

Markús Már Efraím, bóksali í Nexus, vann af og til á frístundaheimilum Háteigsskóla og Grandaskóla á árunum 2010 til 2020. Þau sóttu krakkar frá 1.-4. bekk.

Í Háteigsskóla höfðum krakkarnir í frístundaheimilinu aðgang að skólabókasafninu og oft völdu krakkarnir, því þeir höfðu sitt að segja um við hvað þeir fengust, að fara þangað. „Ég bauð þá oft upp á eitthvað tengt bókum. Í frístundaheimilinu við Grandaskóla var herbergi þar sem hægt var að láta fara vel um sig með bók. Það voru til bækur á frístundaheimilunum sjálfum en ég held að þær hafi ekki verið keyptar sérstaklega inn, heldur ef til vill aflóga bækur af bókasafninu eða gjafir.“

Markús Már byrjaði að segja krökkunum í Háteigsskóla draugasögur á bókasafninu. Þær stundir voru vel sóttar. „Síðan fóru einhverjir foreldranna að kvarta en krakkarnir vildu ólmir halda áfram. Þá fékk ég þá hugmynd að kenna þeim hvernir sögurnar voru samdar svo þau yrðu ekki hrædd. Í kjölfarið fór ég að bjóða þeim upp á ritsmiðjur.“

Um tíma var Markús Már öflugur í ritsmiðjunum og leiddi ein þeirra af sér bókina *Eitthvað illt á leiðinni* er sem kom út árið 2015. Með tímanum fór þó of mikill tími í að sækja um styrk til starfsins ætlaði hann sér ekki að kosta þau sjálfur. Einhverju sinni þegar falast var eftir honum út á land að kenna bauðst honum styrkur sem aðeins dugði fyrir ferðakostnaði. Það var því sjálfhætt.

„Fyrir nokkrum árum fór fram málþingið „Barnabókin er svarið“ í Ráðhúsinu. Þar kom margt áhugavert fram. Til dæmis var rætt um að gefa þyrfti út fleiri og fjölbreyttari bókmenntir á Íslandi. Krakkar sem lesa á annað borð ljúka mjög fljótt við allar þær bækur sem þeim bjóðast,“ segir Markús Már sem hittir einmitt bókhnægða krakka oft í vinnunni sem bóksali í Nexus. „Sumir krakkar koma oft í viku með eigin peninga til að kaupa sér bækur en á ensku. Nú eru Mangabækur til dæmis mjög vinsælar. Síðan koma foreldrarnir og spyrja hvort bækurnar séu ekki til íslensku en þær eru ekki þýddar. Það þarf að þýða fleiri bækur og styrkja íslenska barnabókahöfundar betur en gert er. Það er hætt við að krakkar sleppi því að lesa þegar úrvalið er ekki nóg.“

Markús Már trúir því að ritsmiðjur hjálpi til með læsi og lesskilning og auki áhuga barna á lestri. „Þegar samræmdu prófin urðu rafræn voru krakkar ekki lengur prófaðir í að skrifa sjálf. Þau þurftu ekki að skrifa ritgerð til dæmis. Fyrir vikið hættu kennarar að kenna þeim að skrifa. Ég talaði við fulltrúa menntamálastofnunar og menntamálaráðuneytisins og til stóð að fá mig til að halda námskeið fyrir kennara þar sem þeir lærðu að kenna skapandi skrif. Ég var mjög spenntur og tók til við að undirbúa mig en áhuginn fjaraði út og ekkert varð af þessu.“

Skáldasuð í Reykjanesbæ

Gunnhildur Þórðardóttir, myndlistarmaður, skáld og kennari, hefur staðið fyrir listahátíðinni Skáldasuð í Reykjanesbæ undanfarin þrjú ár. Í ár fór hátíðin fram yfir 17 apríldaga. Hún býður ekki aðeins skáldum og myndlistarmönnum til hátíðarinnar, heldur starfrækir líka vinnusmiðjur fyrir börn og ungmenni. Í ár var miðstiginu boðið til leiks en í fyrra voru það unglingarnir en nemendur Fjölbrautaskóla Suðurnesja þar á undan þar sem Gunnhildur kennir einmitt núna. Þar á undan kenndi hún í Myllubakkaskóla í tíu ár.

Af hverju efndirðu til þessarar listahátíðar?

„Það er mitt hjartans mál. Ég vildi að hér yrði boðið upp á fleira en Ljósanótt. Héðan koma skáld og kannski líka verðandi skáld sem gaman er að draga fram. Síðan hef ég líka staðið

fyrir Skáldaskápnnum sem ætlað er að draga fram skúffuskáld. Það var pláss fyrir þessa hátíð hér í Reykjanesbæ. Það er meira til en körfubolti og tónlist.“

Gunnhildur segir Skáldasuð njóta velvildar hjá sveitarfélaginu. „Við fáum um 200.000 til 300.000 kr. frá Reykjanesbæ í menningarstyrk en 400.000 kr. frá Uppbyggingarsjóði. Það er aðeins minna en í fyrra.“

Dugar þessi upphæð?

„Nei, svona hátíð kostar milljón og ég myndi gjarnan vilja hærri styrki og ég bað um hærri upphæðir. Það skipti miklu að fá úthlutun úr nýjum sundlaugasjóði sem efnt var til eftir að íslenska sundlaugamenningin komst á lista Unesco yfir óáþreifanlegan menningararf mannkyns. Ég greiði öllum listamönnum samkvæmt samningum.“

Sjálfboðavinna

Gunnhildur segir mikla óvissu fylgja rekstri hátíðarinnar og sjálf þiggi hún engin laun fyrir starf sitt.

„Ljóðin og myndirnar eru alltaf sýnilegar, til að mynda í verslunum og sundlauginni og á göngustígum. Það vekur alltaf lukku að sýna á óhefðbundnum stöðum. Það er mikilvægt að listin komi til fólksins því ekki fara allir á söfn.“

Í ár stofnaði Gunnhildur síðan til systurhátíðar í samstarfi við Kötlu Rut Pétursdóttur, myndlistarkonu á Seyðisfirði, svo Skáldasuð er farið að færa út kvíarnar. „Því voru verk austfirska listamanna sýnd hér og okkar fyrir austan.“

Nafnið vísar til Suðurnesjanna og suðupottsins sem hátíðin er en líka til hvinsins í vindinum sem gjarnan leikur um staðinn. „Það er alltaf hvasst hérna,“ segir Gunnhildur.

Hún á fimm börn og er í 150% vinnu í Fjölbrautaskóla Suðurnesja. Þótt hún hafi nóg að gera hyggst hún halda áfram með Skáldasuð á meðan hún hefur gaman að því.

Lesu börnin þín?

„Já, það gera þau svo sannarlega en þau voru í Myllabakkaskóla þar sem þurfti að henda öllu bókasafninu vegna myglu. Ég skráði mig veika daginn sem öllum bókunum var hent. Ég vildi ekki sjá þegar öllu var sturtað í gáminn. Í kjölfarið voru foreldrar beðnir um að gefa safninu bækur, auk þess sem höfðað var til bæjarbúa og þeir beðnir um bækur. Smám saman hefur nýtt safn byggst upp. Nú er skólinn í nýendurgerðri byggingu. Hann verður aldrei eins og hann var. Guðjón Samúelsson teiknaði þann upprunalega.“

Hvað er það sem drífur svona hátíð áfram?

„Velvilji,“ svarar Gunnhildur að bragði. „Ekki bara frá þeim sem veita styrki, heldur líka þeim sem taka þátt í henni. Kennarar skólanna eru líka alltaf tilbúnir að taka þátt í því sem vekur áhuga á lestri. Allt uppbrot á hefðbundnu skólastarfi er til góða.“

IV. Niðurstaða

Flókið er að komast að því hvaða upphæðum varið er til bókakaupa fyrir skólabókasöfn og leikskóla. Þar ríkir mikið aðhaldssemi en viljinn til að kaupa bækur er skýr.

Leikskólar

Stjórnendur leikskóla segjast færa fé til í bókhaldinu til að geta boðið upp á nýjar bækur og endurbætt bókakostinn sem til er fyrir. Ræða má hvort „lestur með ásetningi“ sé á kostnað skemmtilegra bóka með minna fræðslugildi. Ekki er líklegt að gamlar og lúnar bækur auki bókmenntaást barna og tæpast heldur ef þau venjast því að bækur séu kennslubækur frekar en til skemmtunar og afþreyingar eða til að gleyma sér um stund. Nokkrir viðmælenda viðra áhyggjur af að börn verði að fá stund til að skemmta sér við að lesa bækur sem þau sjálf fái að velja án þess að til standi að vinna út frá bókunum. Þannig læri þau að njóta lesturs og fyllast áhuga á bókum. Sá áhugi hjálpar þeim svo að ná tökum á lestrinum og að lokum að tileinka sér námsefni.

Skólabókasöfn

Fjöldmargir sem stýra skólabókasöfnunum vita ekki hvaða upphæð þeim er heimilt að verja til bókakaupa. Þeim er einfaldlega gefinn laus taumur en á móti kemur að þar með er treyst á aðhaldssemina. Einn viðmælenda, skólabókaverði á landsbyggðinni, hafði verið sagt að „hnippt yrði í hana“ færi hún of geyst í bókakaupunum en enn hefur það ekki verið gert. Það gæti verið merki um mikla varkárni. Ein konan sem talað var við segist alltaf meðvituð um þá upphæð sem hún eyði og stilli bókakaupum mjög í hóf. Þetta sé alltaf samviskuspurning. Sum börn eiga hins vegar engar bækur heima hjá sér og því vekur það spurningar hvort fjárhagsáhyggjur einstaka starfsmanna eigi að ráða úrslitum um hvort notendur safnanna fái það lesefni sem þeir þurfa. Starfsfólk bókasafnanna lýsir í viðtölum yfir miklu þakklæti yfir þeim fjármunum sem það þó fær til bókakaupa af hendi sveitarfélaganna og er það viðhorf eflaust afleiðing umræðunnar um minnkandi bóklestur barna og unglinga. Það má velta því fyrir sér hvort það viðhorf sé farsælt fyrir metnaðarfulla uppbygging góðs skólabókasafns.

Almenningsbókasöfn

Hlutverk almenningsbókasafnanna þenst sífellt út og þau líkjast æ meira félagsmiðstöðvum þar sem fólk kemur saman til að æfa sig í íslensku, þrjána, spila borðspil eða leika við börnin sín. Hlutverk bókasafnanna í inngildingu er ákaflega dýrmætt. Viðburðahald er orðið mikilvæg starfsemi safnanna, enda mikilvægt jöfnunartæki. Þótt þessi skýrsla einblíni á bókakaup safnanna er ljóst að viðburðahaldið verður til þess að fá fólk á söfnin og kippa ef til vill með sér bók. Víða þurfa söfn að sækja um fé í hvers kyns sjóði til að standa straum af viðburðahaldinu. Einn viðmælenda segir Borgarbókasafnið vanta fé til að taka áhættu í bókakaupum, það er að segja velja óvenjulegar bækur inn á safnið til að athuga hvort áhugi sé fyrir hendi í stað þess að að sigla ávallt á örugg mið. Líklega á þetta atriði einnig við á skólabókasöfnum.

Viðmælendur eru allir sem einn metnaðarfullt sómafólk sem umhugað er að ota bókum að fólki sama á hvaða aldri það er. Það talar um bóklestur sem gæðastundir og að það sé lýðheilsuál að geta sökkt sér ofan í bók og festa hugann við góða sögu, samsama sig

persónunum og lifa sig inn í hugarheima annarra. Þannig leiði bækur jú til meiri mannskilnings. Aðrir tala um almenningsbókasöfnin sem deilihagkerfi og griðarstað frá öllu áreiti. Varla séu til þeir staðir þar sem hægt er að fá jafnmikið fyrir jafnlítið. Hlutverk þeirra verður því æ mikilvægara í samfélaginu.

Staða bókasafnanna á árinu 2026

Bókasafnsrekstur útheimtir í senn fé og atorku. Bókasöfnin þurfa gott húsnæði og ríkulegt fé til að endurnýja megi bókakost og kaupa jafnframt nýjar bækur því þrátt fyrir allt er bókaútgáfan lífleg eftir að útgáfustyrkir stjórnvalda komu til sögunnar. Enn vantar þó fleiri barnabækur með enn víðfeðmari efnistöfum en nú tíðkast. Nokkrar bókasafnsvarða, bæði á skólabókasöfnum og almenningsbókasöfnum, eru líka sammála um að það vanti fleiri bækur fyrir 10-16 ára sem ekki flokkist undir fantasíur. Einn tók svo djúpt í árinu að þessi skortur á raunsæisbókum væri ástæðan fyrir því að lestraráhugi þessa aldurshóps dalaði.

„Góð læsisfærni á íslensku er lykill að þekkingaröflun og skilningi á umhverfi og samfélagi,“ segir í menntastefnu Reykjavíkurborgar. Til þess að árangur verði af þeirri göfugu stefnu þurfa leikskólarnir enn meira fé en þau fá nú sérstaklega eyrnamerkt bókakaupum og sömuleiðis almennings- og skólabókasöfnin. Eins og sakir standa hvílir lestrarmenning Íslendinga á góðvild foreldrafélaga, einstaka skólastjórnenda og elju hugsjónafólks. Það er sama hvar borið er niður, leiðarstef íslenskrar lestrarmenningar er að þar er mikið gert fyrir lítið.